

Adolf Dzyr

Przepisy o postępowaniu spadkowym przed państwowymi biurami notarialnymi

Palestra 11/12(120)wkladka, 1-32

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wkładka do nru 12
„Palestry“ z 1967 r.

ADOLF DZYR

Przepisy o postępowaniu spadkowym
przed
państwowymi biurami notarialnymi

WYDAWNICTWO PRAWNICZE
Warszawa 1967

T E M A T Y K A

	Str.
W S T Ę P	3
I. PRZEPISY OGÓLNE	
1. Właściwość biur notarialnych w sprawach spadkowych	5
2. Czy czynności z dziedziny postępowania spadkowego przekazane biurom notarialnym mogą być dokonywane przez sądy?	6
3. Kto wykonuje w postępowaniu spadkowym czynności przekazane biurom notarialnym?	6
4. Środki zaskarżenia	7
5. Wykonalność postanowień i policja sesyjna	9
II. ZABEZPIECZENIE SPADKU I SPIS INWENTARZA	
A. Zabezpieczenie spadku	
1. Cel zabezpieczenia spadku	9
2. Właściwość	10
3. Zabezpieczenie na wniosek	10
4. Zabezpieczenie z urzędu	11
5. Tymczasowe środki zabezpieczenia	12
6. Ostateczne środki zabezpieczenia	13
a) Spis majątku ruchomego i oddanie go pod dozór	13
b) Złożenie do depozytu	14
c) Ustanowienie zarządu tymczasowego	15
d) Ustanowienie dozoru nad nieruchomością	16
7. Organy wykonawcze	16
8. Nadzór nad organami wykonawczymi	17
9. Uchylenie zabezpieczenia	17
B. Spis inwentarza	
1. Cel spisu	18
2. Przesłanki spisu	18
3. Spis na wniosek	18
4. Spis z urzędu	19
5. Właściwość	19
6. Tryb postępowania	19
C. Przepisy wspólne dla zabezpieczenia spadku i spisu inwentarza	
1. Forma protokołu	21
2. Koszty	21
III. PRZYJĘCIE LUB ODRZUCENIE SPADKU	
1. Osoby uprawnione do składania oświadczeń	22
2. Termin do złożenia oświadczenia	25
3. Właściwość	25
4. Wymagania proceduralne	26
5. Forma oświadczenia	26
6. Treść oświadczenia	26
7. Czynności biura notarialnego po przyjęciu oświadczenia	27
IV. OŚWIADCZENIE O GOTOWOŚCI PROWADZENIA GOSPODARSTWA ROLNEGO	28
V. OGŁOSZENIE TESTAMENTU	28
VI. OPŁATY SĄDOWE W POSTĘPOWANIU PRZED PAŃSTWOWYMI BIURAMI NOTARIALNYMI W SPRAWACH SPADKOWYCH	31
VII. BIUROWOŚĆ	32

Przepisy o postępowaniu spadkowym przed państwowymi biurami notarialnymi

W S T Ę P

Postępowanie spadkowe nie tworzy jednolitego, zwartego systemu, lecz rozpada się na cały szereg postępowań, które mogą istnieć niezależnie jedne od drugich. Udział notariatu w tym postępowaniu był różny w różnych okresach.

Dekret o postępowaniu spadkowym z 8 listopada 1946 r. (Dz. U. Nr 63, poz. 346) przewidywał, że notariusz mógł występować w postępowaniu spadkowym jako organ wykonawczy sądu przy zabezpieczeniu spadku i spisie inwentarza. Mógł on również przyjąć zapewnienie o spadkobiercach i o testamentach pozostawionych przez spadkodawcę (art. 31—38 i 70).

Dekret z dnia 18 lutego 1955 r. (Dz. U. Nr 9, poz. 56) przekazał ponadto państwowemu biurom notarialnym z dniem 1 kwietnia 1955 r. przyjmowanie oświadczeń o przyjęciu i odrzuceniu spadku.

W myśl przepisów nowego kodeksu postępowania cywilnego, do zakresu działalności państwowych biur notarialnych należy: zabezpieczenie spadku i spis inwentarza, przyjęcie lub odrzucenie spadku i ogłoszenie testamentu. Pozostałe sprawy z zakresu postępowania spadkowego są rozpoznawane w sądzie. Zapewnienie o spadkobiercach i testamentach spadkodawcy może być złożone obecnie tylko w sądzie (art. 671 k.p.c.).

W. Siedlecki tak charakteryzuje sposób podziału czynności w postępowaniu spadkowym pomiędzy sądy i państwowe biura notarialne: „Jako kryterium tego podziału przyjęto w zasadzie tę okoliczność, czy dokonanie danej czynności wiąże się z wydaniem rozstrzygnięcia co do samego przedmiotu postępowania, czy też chodzi raczej o czynności o charakterze przygotowawczym względnie pomocniczym w stosunku do właściwego przedmiotu postępowania. W oparciu o to kryterium pierwsze czynności należą do zakresu działania sądów, drugie zaś do zakresu działania państwowych biur notarialnych.”¹

Zapowiedziane w art. 639 k.p.c. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości określające szczegółowy tryb postępowania przy zabezpieczaniu spadku i przy sporządzaniu spisu inwentarza, noszące datę 1 października 1966 r., zostało ogłoszone w Dzienniku Ustaw Nr 43 pod poz. 258. Rozporządzenie to będzie oznaczał dalej skrótem „rozp. wyk.”

W myśl art. XIX § 1 przep. wpraw. k.p.c., jeżeli przed wejściem w życie kodeksu zostały wszczęte w sądzie takie sprawy, które w myśl nowego kodeksu należą do właściwości biur notarialnych, to podlegają one rozpoznaniu przez sąd. Jednakże jeśli po dniu 1 stycznia 1965 r. orzeczenia sądu kończące postępowanie w tych sprawach zostaną w całości uchylone przez sąd odwoławczy, to sprawy te będą przekazane właściwym biurom notarialnym. Nie zmienia

¹ W. Siedlecki: Zarys postępowania cywilnego, PWN 1966, str. 434.

tej zasady okoliczność, że dla niektórych spraw spadkowych kodeks postępowania cywilnego wprowadza właściwość alternatywną i że mogą one być załatwiane bądź przez biura notarialne, bądź przez sądy.

W sprawach spadkowych wszystkie przewidziane w k.p.c. czynności przekazane biurom notarialnym załatwiają te biura, stosując odpowiednio do swego postępowania przepisy o procesie z mocy art. 13 § 2 k.p.c., jeżeli przepisy szczególne nie stanowią inaczej. Są one właściwe do zwolnienia od kosztów sądowych, do odmowy tego zwolnienia, do cofnięcia zwolnienia, do zwrotu wniosku, do przywrócenia uchybionego terminu. Jeden wyjątek od tej zasady całkowitego przekazania biurom notarialnym określonych spraw spadkowych jest zawarty w art. 781 § 2 k.p.c., w myśl którego tytułowi egzekucyjnemu, jakim jest postanowienie biura notarialnego mogące być wykonane w drodze egzekucji, nadaje klauzulę wykonalności sąd powiatowy właściwości ogólnej dłużnika. Drugi wyjątek od tej samej zasady jest zawarty w art. 720 k.p.c., w myśl którego do odtworzenia akt sprawy zakończonej lub będącej w toku w PBN-ie jest właściwy sąd powiatowy, w którego okręgu to biuro się znajduje. Istniejące wyjątki nie dotyczą postępowania rozpoznawczego, lecz pomocniczego i egzekucyjnego.

Czy postępowanie spadkowe przed państwowymi biurami notarialnymi jest postępowaniem sądowym? Art. 627 k.p.c. stanowi, że postępowanie spadkowe należy do zakresu działalności sądów i państwowych biur notarialnych. Sędzia M. Lisiewski wypowiada pogląd², że przepis ten zmienia treść art. 1 k.p.c., gdyż według sformułowania art. 2 k.p.c. biura notarialne nie są sądami szczególnymi, lecz „innymi organami” w rozumieniu art. 2 § 3 k.p.c., a skoro tak, to w art. 627 k.p.c. nie chodzi o podział właściwości, lecz o podział jurysdykcji. Sprawy przekazane biurom notarialnym nie są rozpoznawane w postępowaniu sądowym, a jurysdykcja biur notarialnych w sprawach spadkowych nie ma charakteru drogi sądowej, która jest określona w art. 2 § 1 k.p.c.

Jakie byłyby praktyczne konsekwencje tego stanowiska, gdyby było ono słuszne? Konsekwencje te wystąpiłyby dobitnie wtedy, gdyby sprawa należąca obecnie do „jurysdykcji” biura notarialnego (np. wniosek o zabezpieczenie spadku) została złożona w sądzie lub odwrotnie: gdyby sprawa należąca do „jurysdykcji” sądu (np. wniosek o stwierdzenie nabycia spadku) była złożona w biurze notarialnym. Ponieważ k.p.c. nie reguluje wyraźnie trybu postępowania w takich wypadkach, należałoby wnioski takie odrzucić z powodu niedopuszczalności drogi sądowej na zasadzie art. 199 § 1 pkt 1 k.p.c.; zresztą rozstrzygnięcie takie byłoby nawet wątpliwe w wypadku niewłaściwego skierowania sprawy do biura notarialnego zamiast do sądu, skoro postępowanie przed tym biurem nie ma charakteru drogi sądowej oraz skoro art. 199 k.p.c. mówi o sądzie, a nie o biurze notarialnym. Takie stanowisko powodowałoby poza tym, oprócz konsekwencji proceduralnych, konsekwencje w dziedzinie opłat sądowych.

Na naradzie poświęconej problematyce k.p.c., jaka się odbyła w Ministerstwie Sprawiedliwości w czerwcu 1965 r., uznano, że biura notarialne nie są w zakresie spraw im przekazanych całkowicie odrębną instytucją, która rozpoznaje te sprawy nie w drodze sądowej. W k.p.c. jest wiele przepisów, które są adresowane bezpośrednio do sądów, ale które dotyczą również biur notarialnych. Do takich przepisów należy zaliczyć art. 4, dotyczący ochrony

² „Palestra”, wkładka do nru 6/1965, str. 77.

mienia społecznego, art. 5, polecający udzielanie wskázówek stronom działającym bez adwokata, art. 6, przeciwdziałający przewlekaniu postępowania i art. 200, który nakazuje przekazanie sprawy sądowi właściwemu w wypadku, gdy sąd stwierdzi swą niewłaściwość. W myśl art. 1 k.p.c. kodeks ten reguluje postępowanie sądowe, a nie postępowanie przed sądem. Postępowanie przed biurami notarialnymi w sprawach cywilnych im przekazanych toczy się jako sądowe i do tego postępowania mają zastosowanie przepisy k.p.c. nie tylko te, które są zawarte w art. 630—654, ale także inne, w których słowo „sąd” należy rozumieć jako „biuro notarialne”.³

Nasuwa się przy okazji uwaga, że redakcja art. 2 § 1 i art. 507 k.p.c. jest nieścisła. W przepisach tych powinna się znajdować wzmianka o biurach notarialnych, co usunęłoby poruszoną wyżej wątpliwość.

I. PRZEPISY OGÓLNE

1. Właściwość biur notarialnych w sprawach spadkowych

Do czynności w postępowaniu spadkowym, które należą do zakresu działania biur notarialnych, właściwe jest **wyłącznie** państwowe biuro notarialne urzędujące w siedzibie sądu ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy, a gdy jego miejsca zamieszkania w Polsce nie da się ustalić — biuro miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy (biuro spadku). W braku powyższych podstaw biurem spadku jest Państwowe Biuro Notarialne w Warszawie (art. 628 i 629 k.p.c.).

Jak należy rozumieć zwrot o **wyłącznej** właściwości biura spadku, skoro w myśl art. 633 k.p.c. do zabezpieczenia spadku jest właściwe biuro w siedzibie sądu powiatowego, w którego okręgu znajdują się rzeczy będące we władaniu spadkodawcy w chwili otwarcia spadku? Czy między tymi dwoma przepisami nie zachodzi przypadkiem sprzeczność?

Nie tylko zresztą zabezpieczenie spadku łamie tę „wyłączność” biura spadku, gdyż także złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku oraz o gotowości prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego nie musi być złożone w biurze spadku. W myśl art. 640 k.p.c. oświadczenia te mogą być złożone również w biurze miejsca zamieszkania, a nawet miejsca pobytu składającego oświadczenie.

Wzmianka o wyłączności biura spadku ma tylko to znaczenie, że w postępowaniu spadkowym nie stosuje się przepisów ogólnych o postępowaniu nieprocesowym, czyli nie stosuje się art. 508 k.p.c., w myśl którego jeżeli właściwość miejscowa nie jest oznaczona w przepisie szczególnym, to wyłącznie właściwym jest sąd miejsca zamieszkania wnioskodawcy. Art. 629 k.p.c. jest właśnie tym szczególnym przepisem, który inaczej określa właściwość miejscową w sprawach spadkowych. Przepis ten wyraża **zasadę** właściwości miejscowej, a art. 633 i 640 k.p.c. stanowią **wyjątki** od tej zasady. W biurze spadku koncentrują się dokumenty dotyczące spadku. Tu następuje otwarcie i ogłoszenie wszystkich testamentów spadkodawcy, do tego biura należy niezwłocznie-

³ „Biuletyn Ministerstwa Sprawiedliwości” nr 4/65, str. 19.

przesłać oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, o gotowości prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego, do tego biura należy też przesłać akta sprawy po wykonaniu zabezpieczenia spadku lub po dokonaniu spisu inwentarza, wreszcie sąd powinien zawiadomić biuro spadku o ustanowieniu kuratora spadku. Biuro spadku jest właściwe do wydania postanowienia w sprawie sporządzenia spisu inwentarza.

2. Czy czynności z dziedziny postępowania spadkowego przekazane biurom notarialnym mogą być dokonywane przez sądy?

Przepisy k.p.c. wprowadzają dla niektórych spraw spadkowych właściwość alternatywną. Sprawy te mogą być załatwiane zarówno przez sądy, jak i przez biura notarialne. Dotyczy to oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, ogłoszenia testamentu oraz oświadczenia o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego (art. 640, 670 k.p.c.). Ustawa pozostawia zainteresowanemu prawo wyboru, gdzie ma złożyć oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Sąd dokona otwarcia i ogłoszenia testamentu tylko wtedy, gdy toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku i gdy się ujawni, że istnieje testament, oraz gdy testament zostanie złożony. Ponieważ żaden przepis nie przewiduje, ażeby sąd mógł powziąć postanowienie o zabezpieczeniu spadku lub o dokonaniu spisu inwentarza, przeto należy przyjąć, że w tym zakresie właściwość biur notarialnych jest wyłączna. Dopiero wtedy, gdy w siedzibie sądu spadku nie ma biura notarialnego, czynności przekazane biurom notarialnym wykonuje sąd powiatowy, stosując odpowiednio przepisy o postępowaniu przed biurami notarialnymi (art. XIII przep. wpraw. k.p.c.).

3. Kto wykonuje w postępowaniu spadkowym czynności przekazane biurom notarialnym?

Czynności w postępowaniu spadkowym należące do właściwości biur notarialnych spełnia notariusz (art. 630 § 1 k.p.c.). Należy przyjąć, że „notariuszem” w rozumieniu art. 630 § 1 k.p.c. jest osoba, która jest uprawniona do dokonywania czynności notarialnych zgodnie z przepisami prawa o notariacie — bez względu na to, czy osoba ta ma nominację na notariusza, czy też pełni czynności notarialne zastępczo. Tak samo rozumie ten przepis J. Pietrzykowski.⁴

Twierdzenie Siedleckiego⁵, że „czynności w postępowaniu spadkowym nie mogą być zlecane w państwowym biurze notarialnym aplikantowi lub innemu pracownikowi biura”, należy zapewne rozumieć w ten sposób, że zlecenie tych czynności wymienionym osobom nie może nastąpić odrębnie od powierzenia im pełnienia innych czynności notarialnych, należących do zakresu działania biur notarialnych.

⁴ Centralne Zaoczne Studium Nowego Prawa Cywilnego, Rodzinnego i Opiekuńczego, zeszyt 61: „Postępowanie nieprocesowe w sprawach o charakterze majątkowym”, str. 34.

⁵ L. c., str. 435.

4. Środki zaskarżenia

Artykuł 363 k.p.c. dzieli środki zaskarżenia na dwie grupy: a) na środki odwoławcze, do których należą rewizja i zażalenie, unormowane w kodeksie jednolitej, i b) na inne środki zaskarżenia, które są unormowane wraz z orzeczeniami, jakie mogą być za pomocą tych środków zaskarżone.

Artykuł 630 § 2 k.p.c. przyznaje uczestnikowi postępowania skargę na czynności PBN-u do sądu powiatowego, w którego okręgu znajduje się biuro, w terminie tygodniowym od dnia dokonania czynności, jeżeli o tym dniu uczestnik był zawiadomiony, w przeciwnym zaś razie od dnia, w którym uczestnik powziął wiadomość o czynności. Skarga przysługuje nie każdemu zainteresowanemu w sprawie, a więc nie każdej osobie, której praw dotyka wynik postępowania, lecz tylko „uczestnikowi postępowania”, czyli takiemu zainteresowanemu, który już bierze udział w sprawie (art. 510 § 1 k.p.c.).

Skarga stanowi „inny środek zaskarżenia” w rozumieniu art. 363 k.p.c., którego celem jest „uzyskanie uchylecia lub zmiany zapadłego orzeczenia”. Wniesienie skargi „wywołuje postępowanie kontrolne, którego zadaniem jest zbadanie zaskarżonego orzeczenia, przy czym kontroli nie przeprowadza tu organ sądowy wyższej instancji”. Skargę „rozpoznaje ta sama instancja, której niejako organem wykonawczym jest notariusz”.⁶

Kodeks postępowania cywilnego nie dopuszcza wnoszenia kilku środków zaskarżenia od tego samego orzeczenia i dlatego skarga jest jedynym środkiem zaskarżenia orzeczeń wydanych przez biuro notarialne. Ponieważ k.p.c. nie zawiera szczególnych norm dla tego środka, należy przyjąć, że skarga powinna odpowiadać ogólnym warunkom pisma procesowego (art. 126 k.p.c.), a ponadto powinna wskazywać zaskarżoną czynność i zwięźle uzasadnienie zaskarżenia z wnioskiem o jej uchylenie oraz wykazywać zachowanie terminu do zaskarżenia.⁷ Zdaniem J. Pietrzykowskiego⁸ skargę wnosi się bezpośrednio do sądu, a nie do PBN-u, które dokonało czynności.

Sąd może wyznaczyć rozprawę, ale może również rozpoznać skargę na posiedzeniu niejawnym, gdyż k.p.c. nie przewiduje wyznaczenia rozprawy w celu rozpoznania skargi (art. 514).

Z literalnego brzmienia art. 630 k.p.c. oraz z jego lokaty wynika, że skarga przysługuje na wszystkie czynności biura notarialnego niezależnie od tego, czy wyrażają się one w formie orzeczeń, czy też polegają jedynie na sporządzeniu protokołów (np. protokołu w sprawie przyjęcia lub odrzucenia spadku, oświadczenia o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego, otwarcia i ogłoszenia testamentu). Jest rzeczą oczywistą, że skarga przysługuje na wszystkie orzeczenia biura. Przysługuje ona również na wszystkie czynności notariusza jako organu wykonawczego postanowień biura notarialnego, zapadłych w sprawie zabezpieczenia spadku oraz sporządzenia spisu inwentarza. Gdy organem wykonawczym jest komornik, przeciwko jego czynnościom w tym zakresie przysługują zarzuty (§ 2 ust. 1 rozp. wyk.). Wydaje się jednak niewątpliwe, że skarga nie przysługuje na te czynności, które wyrażają się jedynie w formie sporządzenia protokołu, np. na sporządzenie protokołu zawierającego oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Przy przyjęciu dopuszczalności skar-

⁶ W. Siedlecki: System środków zaskarżenia według nowego kodeksu postępowania cywilnego, „Państwo i Prawo” nr 5—6/1965, str. 695 i 697.

⁷ W. Siedlecki: Zarys postępowania cywilnego, str. 435.

⁸ L. c., str. 35.

gi w takich wypadkach, dopuściłoby się w ten sposób możliwość uchylenia tych czynności przez sąd, co z kolei godziłoby w podmiotowe prawo spadkobierców do przyjęcia lub odrzucenia spadku (art. 1012 k.c.). A przecież prawo podmiotowe jest nie tylko „przyznane przez normę prawną, ale i zabezpieczone przez nią”.⁹

Na postanowienia sądu powiatowego zapadłe wskutek zaskarżenia czynności notarialnych przysługuje w wypadkach wskazanych w ustawie zażalenie do sądu wojewódzkiego (art. 518 zdanie 2 k.p.c.). Wypadki takie są wymienione w art. 635 § 4 i w art. 648 § 2 k.p.c. J. Pietrzykowski twierdzi¹⁰, że „od postanowienia sądu powiatowego, rozstrzygającego skargę na czynności PBN-u w zasadzie nie przysługuje dalszy środek odwoławczy, z dwoma jednak wyjątkami”, wskazując jako te wyjątki art. 635 § 4 i art. 648 § 2 k.p.c. Jest rzeczą wątpliwą, czy od postanowień sądu zapadłych wskutek złożenia skargi na czynności biura notarialnego w innych sprawach niż wymienione w powyższych dwóch artykułach przysługuje rewizja, jeżeli postanowienia te orzekają co do istoty sprawy (art. 518 zdanie 1 k.p.c.). Takim postanowieniem będzie np. postanowienie oddalające skargę na odmowę przez biuro otwarcia i ogłoszenia testamentu. Osobiście wydaje mi się, że w wypadkach takich rewizja przysługuje.

W myśl art. 523 zdanie 1 k.p.c. prawomocne postanowienie orzekające co do istoty sprawy nie może być zmienione ani uchylone, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej. Takiego szczególnego przepisu w dziedzinie postępowania spadkowego przed PBN-em nie ma. Jednakże prawomocne postanowienie oddalające wniosek sąd, a więc i biuro notarialne może zmienić w razie zmiany okoliczności sprawy (art. 523 zdanie 2 k.p.c.). W takich wypadkach wznowienie postępowania nie byłoby możliwe na wniosek uczestnika postępowania (art. 524 § 1 k.p.c.). Zainteresowany, który nie był uczestnikiem postępowania zakończonego prawomocnym postanowieniem orzekającym co do istoty sprawy, może żądać wznowienia postępowania, jeżeli postanowienie to narusza jego prawa (art. 524 § 2 k.p.c.). Ochronę praw osoby, która nie uczestniczyła w postępowaniu nieprocesowym, omawia szczegółowo J. Krajewski.¹¹

Czy na skutek wniesienia skargi na orzeczenie nieprawomocne, wykonalne bądź niewykonalne, biuro może zmienić swoje orzeczenie? Art. 395 § 2 k.p.c. przewiduje, że jeżeli zażalenie zarzuca nieważność postępowania lub jest oczywiście uzasadnione, to sąd, który wydał zaskarżone postanowienie, może na posiedzeniu niejawnym, nie przysyłając akt sądowi rewizyjnemu, uchylić zaskarżone postanowienie i w miarę potrzeby rozpoznać sprawę na nowo. Mimo że przepis ten dotyczy zażalenia, a więc środka odwoławczego, a nie innego środka zaskarżenia, jakim jest skarga na czynności biura notarialnego — uważam, że cel, któremu ten przepis służy (a jest nim niewątpliwie przyspieszenie postępowania), przemawia za dopuszczalnością stosowania tego przepisu również w postępowaniu spadkowym przed PBN-em. Byłoby rzeczą dość trudną uzasadnić pogląd, dlaczego sąd powiatowy, który wydał postanowienie na skutek skargi na czynności biura notarialnego, może skorzystać z tego przepisu (co ze względu na normę art. 13 § 2 k.p.c. wydaje się niewątpliwie), biuro notarialne zaś pozbawione jest tej możliwości. Jeżeli skarga z art. 630 § 2 k.p.c. ma być wnoszona — zgodnie z poglądem J. Pietrzykowskiego — wprost do sądu powiatowego, to biuro notarialne, nie znając jej treści, nie mogłoby skorzystać

⁹ A. Wolter: Prawo cywilne, Warszawa 1967, str. 109.

¹⁰ L. c., str. 35.

¹¹ Powołane w przypisie czwartym Zaoczne Studium, zeszyt 59, rozdział III.

z dyspozycji art. 395 § 2 k.p.c. Ten wzgląd przemawia moim zdaniem za dopuszczalnością wniesienia skargi do biura notarialnego, tak jak to przyjmuje w § 21 projekt Instrukcji notarialnej, która ma zastąpić obecną Instrukcję sądową z 1954 r. w części dotyczącej postępowania przed biurami notarialnymi.

5. Wykonalność postanowień i policja sesyjna

Postanowienia biur notarialnych ulegają wykonaniu z chwilą ich wydania. Jedynym wyjątkiem od tej zasady jest postanowienie o uchyleniu zabezpieczenia spadku, które staje się skuteczne lub wykonalne dopiero po uprawomocnieniu się (§ 21 ust. 2 rozp. wyk.). Wniesienie skargi na postanowienie biura nie wstrzymuje jego wykonalności, jednakże na wniosek uczestnika postępowania sąd może wstrzymać wykonalność zaskarżonego postanowienia (art. 630 § 3 k.p.c.).

Nie wszystkie postanowienia biura nadają się do wykonania w drodze egzekucji. Te postanowienia, które nadają się do wykonania w tej drodze (np. postanowienie nakazujące złożenie testamentu — art. 648 § 1 i art. 1041 § 1 k.p.c.), są tytułami egzekucyjnymi (art. 632 k.p.c.). Podstawą egzekucji jest tytuł wykonawczy, a więc tytuł egzekucyjny zaopatrzony w klauzulę wykonalności (art. 777 k.p.c.). Przed przekazaniem do egzekucji postanowienie biura notarialnego powinno być zaopatrzony w klauzulę wykonalności przez sąd powiatowy miejsca zamieszkania dłużnika (art. 781 § 2 i art. 27 k.p.c.). Sąd dokona czynności na wniosek uczestnika postępowania, a gdy biuro notarialne wydało z urzędu postanowienie nadające się do wykonania w drodze egzekucji, to powinno również z urzędu złożyć wniosek do właściwego sądu o zaopatrzenie postanowienia w klauzulę wykonalności. Po uzyskaniu klauzuli biuro notarialne powinno z urzędu zażądać od komornika przeprowadzenia egzekucji (art. 522 i 796 k.p.c.). Wypadki takie mogą na przykład wystąpić przy wykonywaniu czynności nadzorczych nad tymczasowym zarządcą, gdy biuro skądże go na grzywnę (art. 938 § 2 k.p.c.).

Przy dokonywaniu czynności w zakresie postępowania spadkowego notariusz sprawuje tak zwaną policję sesyjną z mocy art. 631 k.p.c., podobnie jak przewodniczący sądu w czasie rozprawy na zasadzie przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych (art. 28 i 29).

II. ZABEZPIECZENIE SPADKU I SPIS INWENTARZA

A. ZABEZPIECZENIE SPADKU

1. Cel zabezpieczenia spadku

Dopóki spadkobiercy nie obejmą spadku, majątek spadkowy pozostaje bez należytej ochrony. Instytucja zabezpieczenia spadku ma na celu tymczasowo zapewnić tej ochronie i zapobiec usunięciu, uszkodzeniu, zniszczeniu albo nie usprawiedliwionemu rozporządzeniu spadkowymi rzeczami lub prawami majątkowymi. Spadek podlega zabezpieczeniu, gdy to zagrożenie istnieje

z „jakiegokolwiek przyczyny” (art. 634 k.p.c.) zarówno wtedy, gdy wchodzi w rachubę interes osób prywatnych, jak i wtedy, gdy za zabezpieczeniem przemawia interes społeczny (np. brak opieki nad gospodarstwem rolnym, mogący doprowadzić do zniszczenia pól). Zdaniem J. Pietrzykowskiego¹² zabezpieczenie spadku tym różni się od zarządu spadku nie objętego, że ma ono na widoku doraźne zajęcie się tą częścią majątku spadkowego, która wskutek śmierci władającego nią spadkodawcy może być narażona na niebezpieczeństwo naruszenia. Art. 634 k.p.c. różni się od dotychczasowego art. 6 post. spadk. tym, że przewiduje on zabezpieczenie nie tylko rzeczy, ale i praw i że dodaje dalszą przesłankę zabezpieczenia, a mianowicie niebezpieczeństwo nie usprawiedliwionego rozporządzenia.

2. Właściwość

Do zabezpieczenia spadku właściwe jest biuro notarialne urzędujące w siedzibie sądu powiatowego (lub jego wydziału zamiejscowego), w którego okręgu znajdują się rzeczy będące we władaniu spadkodawcy w chwili jego śmierci. Jeżeli spadkodawca władał rzeczami położonymi w kilku okręgach sądowych, do zabezpieczenia spadku właściwe jest każde biuro w stosunku do rzeczy położonych na terenie działalności danego biura (art. 633 k.p.c.). Odpisy postanowień w sprawie zabezpieczenia spadku, zmiany środka zabezpieczenia lub uchylecia zabezpieczenia należy przesłać do biura spadku (§ 22 rozp. wyk.).

3. Zabezpieczenie na wniosek

Legitymowanym do zgłoszenia wniosku jest każdy, kto uprawdopodobni, że jest spadkobiercą uprawnionym do zachowku lub zapisobiercą. Dowód posiadania powyższych przymiotów przez złożenie testamentu lub aktu stanu cywilnego, uzasadniającego pokrewieństwo ze spadkodawcą, nie jest potrzebny. Wystarczy powołać się we wniosku na takie okoliczności, które mogą w danej sytuacji wywołać przeświadczenie, że żądający zabezpieczenia ma to prawo, i złożyć akt zgonu spadkodawcy.

Ponadto legitymację do złożenia wniosku ma wykonawca testamentu, współwłaściciel rzeczy i współuprawniony do innych praw wraz ze spadkodawcą. Z brzmienia art. 635 § 2 k.p.c. zdaje się wynikać, że posiadanie powyższych przymiotów przez tę drugą grupę osób legitymowanych do zgłoszenia wniosku powinno być udowodnione, a nie tylko uprawdopodobnione.

Wreszcie omawianą legitymację posiada wierzyciel spadkodawcy, który ma pisemny dowód istnienia wierzytelności, oraz właściwy wydział finansowy prezydium powiatowej rady narodowej (bądź rady równorzędnej: miejskiej lub dzielnicowej). Właściwość tę określa miejsce znajdowania się rzeczy spadkowych.

Wnioskodawca powinien uprawdopodobnić we wspomnianym wyżej znaczeniu istnienie zagrożenia rzeczy lub praw spadkowych (§ 7 rozp. wyk.). Brak zagrożenia spowoduje oddalenie wniosku. Gdyby przed wydaniem postanowienia o zabezpieczeniu spadku wnioskodawca cofnął wniosek, należy postępowanie

¹² L. c., str. 36 i 37.

umorzyć (art. 355 k.p.c. w związku z art. 13 k.p.c.). W sprawie, w której wszczęcie postępowania może nastąpić z urzędu, cofnięcie wniosku jest bezskuteczne (art. 512 § 2 k.p.c.).

4. Zabezpieczenie z urzędu

PBN powinno z urzędu zabezpieczyć spadek, gdy się dowie o tym, że spadkobierca jest nie znany, nieobecny lub nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych (nieletni, ubezwłasnowolniony) i nie ma ustawowego przedstawiciela, oraz gdy istnieje zagrożenie rzeczy lub praw spadkowych. Obie te przesłanki, tj. co do osób spadkobierców oraz co do zagrożenia spadku, powinny istnieć równocześnie. Gdy spadek jest zagrożony, ale przynajmniej jednego spadkobiercy nie można zaliczyć do kategorii osób wskazanych w art. 635 § 3 k.p.c., zabezpieczenie z urzędu nie może nastąpić. W tym wypadku należałoby spowodować złożenie wniosku o zabezpieczenie przez prokuratora lub organ administracji finansowej. W „Demokratycznym Przeglądzie Prawniczym” nr 5/1950, str. 56 zawarte jest wyjaśnienie Ministerstwa Sprawiedliwości co do tego, jakiego spadkobiercę można uważać za „nieobecnego”. Wyjaśnienie to jest w dalszym ciągu aktualne.

Zabezpieczenie z urzędu mienia pozostałego po osobie zmarłej na statku morskim należy do obowiązków kapitana statku, co wynika z art. 89 § 3 kodeksu morskiego (Dz. U. z 1961 r. Nr 58, poz. 318). Akt zabezpieczenia tego mienia i ewentualnie testament zmarłego kapitan powinien przekazać państwowemu biurowi notarialnemu w siedzibie sądu powiatowego, właściwego dla pierwszego portu polskiego, do którego statek zawinął. Gdy się okaże, że zabezpieczone rzeczy znajdują się w innym okręgu, to akt zabezpieczenia należy wówczas przekazać do biura notarialnego w tym okręgu. Jeżeli kapitan oddał zabezpieczone rzeczy pod dozór, nadzór nad czynnościami dozorca sprawuje biuro właściwe ze względu na miejsce, w którym się rzeczy znajdują.

Brak w rozp. wyk. przepisu analogicznego do art. 10 § 2 dekr. o post. spadk. z 1946 r., który nakazywał stosować przepisy dotyczące statku morskiego do statku powietrznego.

Państwowe biura notarialne są właściwe do zabezpieczenia spadku po cudzoziemcach. Pismo okólne Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dnia 7 lutego 1967 r. Nr D. 1122/P/VI/66 wkłada na urzędy stanu cywilnego obowiązek zawiadamiania biur notarialnych o zgonie cudzoziemca w Polsce. Instrukcja Ministra Sprawiedliwości o obrocie prawnym z zagranicą (Dz. Urz. Min. Sprawiedl. z 1967 r. Nr 1, poz. 1) reguluje tryb postępowania biura notarialnego po otrzymaniu tego zawiadomienia w następujący sposób (§ 90 do 93): biuro powinno zasięgnąć informacji od organów terenowych prezydów rad narodowych, właściwych w sprawach pomocy społecznej, czy zmarły pozostawił spadek, czy istnieją spadkobiercy, czy jest znane ich miejsce zamieszkania, czy odnaleziono testament, czy spadek został objęty przez spadkobierców, czy istnieje zagrożenie naruszenia rzeczy lub praw spadkowych. W razie ustalenia, że zmarły pozostawił spadek i na miejscu nie ma spadkobierców lub że spadkobiercy nie objęli spadku, wówczas PBN lub — jeżeli tak stanowi umowa międzynarodowa — sąd niezwłocznie zabezpiecza z urzędu spadek oraz w razie potrzeby dokonuje ogłoszeń przewidzianych w art. 1140 k.p.c.

Odpis postanowienia o zabezpieczeniu spadku oraz odpis ogłoszenia przesyła

się przedstawicielowi dyplomatycznemu lub właściwemu urzędowi konsularnemu państwa ojczystego spadkodawcy w Polsce, zawiadamiając go o tym, komu postanowienie zostało przekazane do wykonania, oraz o tym, że przedstawiciel dyplomatyczny lub konsul może uczestniczyć w postępowaniu, jak również o tym, czy istnieje testament.

W razie ustalenia, że spadkobiercy objęli spadek w posiadanie, nie dokonuje się zabezpieczenia spadku, natomiast istnieje obowiązek wskazany w art. 1140 k.p.c. Odpis ogłoszenia, które powinno zawierać dane wymienione w art. 673 k.p.c., oraz wezwanie do osób roszczących sobie prawa do spadku i wierzycieli spadkodawcy, ażeby w ciągu trzech miesięcy zgłosili swoje prawa, doręcza się przedstawicielowi dyplomatycznemu lub konsularnemu. Kodeks nie wskazuje, do kogo mają być zgłaszane te prawa: do biura notarialnego czy do sądu spadku. Ponieważ biuro notarialne nie ma innego obowiązku poza zarządzeniem ogłoszeń, należy przyjąć, że zgłoszenia powinny być kierowane do sądu spadku, o czym w ogłoszeniu należy uczynić wzmiankę. Wynika to wyraźnie z art. 1141 k.p.c. Biuro notarialne doręczy ogłoszenie, a więc egzemplarz czasopisma bądź odpis pisma wywieszzonego na tablicy ogłoszeń właściwej rady narodowej, wydziałowi finansowemu odpowiedniej rady narodowej i właściwemu przedstawicielowi dyplomatycznemu lub konsulowi.

5. Tymczasowe środki zabezpieczenia

Najszybszą ochronę mienia spadkowego mogą zapewnić organy prezydiów rad narodowych, które najwcześniej dowiadują się o śmierci spadkodawcy i o grożącym spadkowi niebezpieczeństwie. Są one uprawnione do zastosowania „niezbędnych środków tymczasowych”. Po otrzymaniu wiadomości o zastosowaniu takich środków biuro notarialne ma obowiązek zabezpieczyć z urzędu rzeczy spadkowe, których dotyczą środki tymczasowe (§ 24 rozp. wyk.). Tymczasowe środki, a w szczególności opieczętowanie pomieszczeń, może również zastosować „w razie potrzeby” organ wykonujący postanowienie o zabezpieczeniu w celu zapobieżenia usunięciu ruchomości przed ich spisaniem, gdy organ ten napotyka przeszkody przy wykonywaniu zabezpieczenia lub gdy odracza dalszy ciąg czynności. Oprócz pomieszczeń mogą być opieczętowane przedmioty z wyjątkiem rzeczy codziennego użytku niezbędnych dla małżonka spadkodawcy i innych bliskich mu osób, które mieszkały wraz z nim do dnia jego śmierci i którym z mocy art. 923 § 1 k.c. przysługuje prawo korzystania — w ciągu 3 miesięcy od otwarcia spadku — z mieszkania i urządzenia domowego w dotychczasowym zakresie. Nie można również opieczętować niektórych rzeczy ze względu na ich właściwości (np. artykułów żywnościowych).

Gdy osoba trzecia zgłosi organowi wykonującemu zabezpieczenie swoje prawa do konkretnej rzeczy i uprawdopodobni, że te prawa istnieją, a więc gdy organ ten nabierze przekonania, że dana rzecz nie wchodzi w skład spadku — zaniecha jej opieczętowania.

Pieczęcie zdejmuje z urzędu organ, który je nałożył, sporządzając z tej czynności protokół. Przy zdjęciu pieczęci mogą być obecne osoby posiadające prawo do zgłoszenia wniosku o zabezpieczenie. Zainteresowany, który udowodni, że ma prawo objąć rzecz opieczętowaną, może zgłosić wniosek do biura notarialnego właściwego do zabezpieczenia spadku o upoważnienie go do objęcia tej rzeczy. Biuro notarialne upoważni postanowieniem zainteresowa-

nego do zdjęcia pieczęci, które nastąpi wówczas bez sporządzenia protokołu (§ 24, 11, 12 i 13 § 2 rozp. wyk.).

6. Ostateczne środki zabezpieczenia

W odróżnieniu od środków tymczasowych, tak zwane „ostateczne środki zabezpieczenia” mogą być zastosowane tylko na podstawie postanowienia biura notarialnego. Biuro może w razie potrzeby zmienić zastosowany środek. W postanowieniu o zabezpieczeniu można nie wskazać środka zabezpieczenia i pozostawić wybór tego środka organowi wykonawczemu w zależności od sytuacji, w jakiej znajduje się majątek spadkowy. W wypadku takim organ wykonawczy zastosuje jeden lub kilka środków wymienionych w art. 636 k.p.c., równocześnie lub kolejno, a gdyby zaszła potrzeba zastosowania innych środków nie wymienionych w ustawie, zawiadomi o tym biuro notarialne, które zadecyduje w postanowieniu, czy zaproponowany środek zabezpieczenia ma być zastosowany.

Ostateczne środki zabezpieczenia są następujące: a) spis majątku ruchomego i oddanie go pod dozór, b) złożenie do depozytu, c) ustanowienie zarządu tymczasowego i d) ustanowienie dozoru nad nieruchomością. Jak wspomniałem, wyliczenie to nie jest wyczerpujące. Biuro notarialne może stosować inne konieczne bądź celowe środki zabezpieczenia.

J. Pietrzykowski słusznie podnosi¹³, że art. 636 k.p.c. nie jest zharmonizowany z art. 634 k.p.c., gdyż powtarzając za art. 7 post. spadk. dotychczasowe środki zabezpieczenia, które były dostateczne do zabezpieczenia rzeczy, nie wskazuje, jak należy zabezpieczyć prawa, aby je uchronić przed nie usprawiedliwionym rozporządzeniem. Do zabezpieczenia praw potrzebne są inne środki, np. przewidziane w art. 747 k.p.c.

a) Spis majątku ruchomego i oddanie go pod dozór. Ten środek zabezpieczenia występuje w praktyce najczęściej. Organ wykonawczy powinien zawiadomić o terminie spisu osoby uprawnione do zgłoszenia wniosku o zabezpieczenie (art. 635 § 2 k.p.c.), jeżeli są wiadome ich nazwiska i adresy, by dać im możliwość asystowania przy spisie. Nieprzybycie tych osób na wyznaczony termin nie wstrzymuje wykonania czynności (§ 10 rozp. wyk.). Ponadto organ wykonawczy powinien powołać do tej czynności dwóch świadków i w ich obecności spisać protokół w dwóch egzemplarzach. Jest to jeden z nielicznych obecnie wypadków, w których potrzebna jest obecność świadków przy czynności urzędowej.

Z wyjątkiem dokumentów i rzeczy, którymi spadkodawca władał z tytułu sprawowania funkcji państwowych i społecznych i które należy oddać właściwym organom, pozostałe ruchomości spadkodawcy wpisuje się kolejno do protokołu bez wskazywania ich wartości. Protokół powinien odpowiadać wymaganiom art. 809 k.p.c. Przedmioty te należy możliwie dokładnie opisać i wskazać ich stan, aby można je było łatwo zidentyfikować. Przedmioty o drobnej wartości nie wymagają szczegółowego opisanie. Mogą one być — na równi z papierami i dokumentami — umieszczone łącznie w opieczętowanych opakowaniach. Zamknięte paczki nie wymagają otwarcia, tylko opieczętowania. Stan opakowania należy wskazać w protokole. W protokole należy wymienić dokumenty mogące stanowić dowód uprawnień, a w szczególności testamenty,

¹³ L. c., str. 37—38.

oraz umieścić oświadczenia osób trzecich zgłaszających swoje prawa do przedmiotów objętych spisem, jak również istotne dla sprawy oświadczenia osób, których obecność przy tej czynności jest dopuszczalna.

Spisany majątek ruchomy organ wykonawczy powinien oddać pod dozór osobie, której przmioty charakteru zapewniają należyłą ochronę mienia spadkowego. Nazwisko i adres dozorczy należy wskazać w protokole. W razie potrzeby organ wykonawczy wyda dozorczy zaświadczenie stwierdzające powierzenie mu tej funkcji oraz odpowiednią sumę z pieniędzy spadkowych przeznaczoną na niezbędne wydatki związane z dozorem. Jeżeli w spadku nie ma gotówki, natomiast jest książeczka oszczędnościowa spadkodawcy, to koszty dozoru mogą być pokryte z wkładu na książeczce, jednakże do pobrania z książeczki stosownej kwoty jest uprawnione biuro notarialne, a nie komornik (§ 5 ust. 2 rozp. wyk.).

Do dozorczy stosuje się odpowiednio przepisy o dozorcze w toku egzekucji, a więc art. 855—863 k.p.c. (§ 9 rozp. wyk.). Dozorca powinien przechowywać ruchomości z taką starannością, aby nie straciły one na wartości, i oddać je osobie uprawnionej na wezwanie organu wykonawczego. Jeżeli dozorca nie oddaje ruchomości, to „komornik mu je odbiera” (art. 856 k.p.c.). Ponieważ komornik jest w myśl przepisów k.p.c. organem egzekucyjnym (art. 759 § 1 k.p.c.), odebranie przez niego ruchomości nie nastęrczy trudności. Trudności takie mogą powstać wtedy, gdy biuro notarialne będzie samo wykonywało postanowienie o zabezpieczeniu spadku i gdy notariusz spotka się z odmową wydania ruchomości. W wypadku takim notariusz będzie chyba musiał powziąć postanowienie o odebraniu ruchomości i wykonanie tego postanowienia zlecić właściwemu komornikowi.

Dozorca może żądać wynagrodzenia za dozór odpowiednio do poniesionych trudów. Wysokość tego wynagrodzenia określa biuro notarialne. Dozorcy należy się również zwrot wydatków związanych z przechowaniem.

Z ważnych przyczyn organ wykonawczy zwolni dozorcę i ustanowi innego. Zmiana dozorczy nie może nastąpić przed wysłuchaniem uczestników postępowania, chyba że natychmiastowa zmiana jest konieczna (art. 860 k.p.c.).

b) Złożenie do depozytu. Do depozytu sądowego organ wykonawczy złoży obiegowe pieniądze polskie, pieniądze zagraniczne i inne wartościowe przedmioty wymienione w § 15 rozp. wyk. oraz książeczki oszczędnościowe. Złożenie tych książeczek nie wstrzymuje obowiązku banku wypłacenia po śmierci wkladcy z książeczek kosztów pogrzebu wkladcy — do wysokości odpowiadającej zwyczajom miejscowym i stosunkom majątkowym zmarłego — osobie, która przedstawi rachunki stwierdzające wysokość poniesionych przez nią wydatków, a ponadto nie wstrzymuje obowiązku banku wypłacenia kwoty do wysokości 50 000 złotych, jeżeli wkladca wskazał na piśmie właściwemu dla jego ostatniego miejsca zamieszkania oddziałowi banku osobę, na rzecz której ma nastąpić wypłata. Tą osobą może być małżonek, dzieci, rodzice, dziadkowie, wnuki i rodzeństwo. Wypłacone w ten sposób kwoty nie wchodzą do spadku po wkladcy, co ma istotne znaczenie przy wymiarze podatku od nieodpłatnego nabycia praw do spadku. Bank dokonuje wypłaty po przedstawieniu tylko aktu zgonu wkladcy, a więc bez stwierdzenia przez sąd nabycia spadku (art. 39 prawa bankowego).

Szczegółowy tryb postępowania przy składaniu do depozytu oraz przy odbieraniu z depozytu jest unormowany w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości

z dnia 24 września 1965 r. (Dz. U. Nr 42, poz. 261), wydanym na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 694 k.p.c.

c) **Ustanowienie zarządu tymczasowego.** Organ wykonawczy ustanawia zarząd tymczasowy wtedy, gdy w skład spadku wchodzi warsztat rzemieślniczy, gospodarstwo rolne, przedsiębiorstwo lub inne prawo majątkowe wymagające zabezpieczenia w tej formie (§ 8 ust. 3 rozp. wyk.). Zarządca powinien mieć odpowiednie przygotowanie fachowe. Uwagi dotyczące dozorczy odnoszą się do tymczasowego zarządcy, z tą różnicą, że mają w tym wypadku odpowiednie zastosowanie przepisy o zarządzie w toku egzekucji, a więc art. 930—941 k.p.c.

Zarządca jest obowiązany wykonywać czynności potrzebne do prowadzenia prawidłowej gospodarki w zakresie zwykłego zarządu. Czynności przekraczające ten zakres zarządca może wykonywać tylko za zgodą biura notarialnego, które wydało postanowienie o zabezpieczeniu. Przed wydaniem takiego zezwolenia należy wysłuchać spadkobierców, jeśli są znani, i zarządcę, chyba że zwłoka groziłaby powstaniem szkody.

Sporne od 1 stycznia 1965 roku zagadnienie, kto sprawuje nadzór nad czynnościami dozorczy i tymczasowego zarządcy, zostało przez rozp. wyk. wyraźnie rozstrzygnięte w tym sensie, że nadzór wykonuje biuro notarialne, które wydało postanowienie o zabezpieczeniu spadku (§ 9 rozp. wyk.). W ramach tego nadzoru biuro powinno rozpatrywać sprawozdania okresowe zarządcy oraz udokumentowane sprawozdania roczne i końcowe i może je zatwierdzać, odmawiać zatwierdzenia w całości lub części oraz skazywać zarządcę za niewykonanie poleceń biura lub za niezłożenie w terminie sprawozdań na grzywnę w wysokości do 3 000 złotych (art. 938 i 163 § 1 k.p.c.). Biuro określa wysokość wynagrodzenia tymczasowego zarządcy odpowiednio do nakładu pracy i dochodowości danego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa. Wreszcie biuro powinno dopilnować, żeby zarządca osiągnięta w toku zarządu nadwyżkę dochodów nad wydatkami wpłacił do depozytu sądowego (art. 941 k.p.c.).

E. Wengerek podnosi w swojej pracy pt. „Postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych”¹⁴, że stanowisko prawne zarządcy wywołało w nauce wiele wątpliwości i że ostatecznie utrzymała się teoria „piastowania urzędu”, która widzi w zarządcy organ sądu, a nie stron. Ze stwierdzenia tego wynika, że zarządca powinien ściśle wykonywać polecenia organu nadzorczego.

Jeżeli tymczasowy zarządca nie wykonuje należycie swoich obowiązków, należy mu odjąć zarząd i ustanowić innego zarządcę (art. 931 § 2 k.p.c.). Dyskwalifikacja dotychczasowego zarządcy może nastąpić dopiero jako wynik obserwacji jego działalności przez organ nadzorczy. Ponieważ nadzór ten wykonuje biuro notarialne, które wydało postanowienie o zabezpieczeniu, przeto właśnie to biuro ma prawo odwołać dotychczasowego zarządcę i powołać innego. Może się zdarzyć, że tymczasowy zarządca, który został odwołany, nie zechce wydać zarządzanego obiektu swemu następcy. W wypadku takim na polecenie biura notarialnego komornik powinien wprowadzić nowego zarządcę w zarząd (art. 933 k.p.c.).

Istnieje pogląd, że na orzeczenia biura notarialnego wydane w ramach nadzoru nad tymczasowym zarządcą przysługuje skarga do sądu tylko wtedy, kiedy przysługuje zażalenie na postanowienie sądu dotyczące tymczasowego zarządu (art. 932 i 939 § 3 k.p.c.). Pogląd ten uzasadniają jego zwolennicy tym, że rolę

¹⁴ PWN, Warszawa 1961, str. 294.

sądu w postępowaniu dotyczącym tymczasowego zarządu nad obiektami spadkowymi wykonuje biuro notarialne, a skoro tak, to na czynności nadzorcze biura przysługują środki zaskarżenia tylko w wypadkach wskazanych w przepisach o tymczasowym zarządzie. Po wejściu w życie rozp. wyk. poglądu tego nie można uznać za słuszny. Zawarte bowiem w § 6 tego rozp. odesłanie do odpowiedniego stosowania przepisów tytułu I księgi drugiej części drugiej k.p.c. dotyczy tylko spraw „nie unormowanych odmiennie”, zaskarżanie zaś orzeczeń biura notarialnego w postępowaniu spadkowym zostało odmiennie unormowane w art. 630 § 2 k.p.c.

d) Ustanowienie dozoru nad nieruchomością. Jeżeli w spadku pozostała nieruchomość i nie zachodzi potrzeba zarządzania nią w celu normalnej eksploatacji, ale istnieje potrzeba strzeżenia tej nieruchomości, to wówczas wyznacza się dozorcę (§ 8 ust. 3 rozp. wyk.). Dozorca powinien chronić nieruchomość przed niekorzystnym oddziaływaniem na nią z czyjejkolwiek strony. Uwagi dotyczące dozoru nad ruchomościami odnoszą się odpowiednio do dozoru nad nieruchomością.

7. Organy wykonawcze

Przy zabezpieczeniu spadku i przy spisie inwentarza biuro notarialne może występować w podwójnym charakterze: jako organ orzekający oraz jako organ wykonawczy. W przeciwieństwie do dekretu o post. spadk. który przyjmował jako zasadę, że wykonanie postanowienia o zabezpieczeniu spadku i o sporządzeniu spisu inwentarza należy do komornika, rozp. wyk. stanowi, iż takie postanowienia wykonuje w zasadzie to biuro notarialne, które je wydało (§ 1 rozp. wyk.). Jednakże biuro to może według własnego uznania zlecić wykonanie postanowienia komornikowi, w którego okręgu znajdują się rzeczy podlegające zabezpieczeniu lub wciągnięciu do spisu inwentarza. Zlecenie takie należy zamieścić w treści postanowienia o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzeniu spisu inwentarza. Postanowienie, które ma być wykonane przez komornika, powinno być zapatrzone we wzmiankę o jego wykonalności. W postępowaniu toczącym się na wniosek wzmiankę taką zamieszcza się na odpisie postanowienia doręczanym wnioskodawcy, a w postępowaniu wszczętym i wykonywanym z urzędu — na odpisie przekazywanym do wykonania komornikowi.

Należy z naciskiem podkreślić, że w myśl rozp. wyk. organy prezydów rad narodowych nie mogą być wykonawcami postanowień o zabezpieczeniu spadku i o spisie inwentarza, co stanowi istotną różnicę w porównaniu z dekretem o post. spadk. Organy te mogą jedynie stosować niezbędne środki tymczasowe.

Komornik jako organ wykonawczy jest ograniczony w podejmowaniu decyzji co do mienia spadkowego. Na przykład bez zarządzenia biura notarialnego nie może on dokonać sprzedaży pozostałych w spadku ruchomości ulegających łatwo zepsuciu. Można mieć wątpliwości, czy to ograniczenie komornika (§ 16 rozp. wyk.) jest uzasadnione i czy będzie można w porę dokonać sprzedaży rzeczy ulegających łatwo zepsuciu po wydaniu zarządzenia przez biuro notarialne, zezwalającego na sprzedaż i określającego sposób sprzedaży.

Oba organy wykonawcze są w równej mierze uprawnione do wydania z pieniędzy spadkowych — w razie potrzeby — odpowiedniej sumy na koszty pogrzebu spadkodawcy oraz do pozostawienia członkom rodziny, którzy mieszkali razem

ze spadkodawcą w chwili jego śmierci i byli na jego utrzymaniu, odpowiedniej kwoty na ich utrzymanie przez czas nie dłuższy niż jeden miesiąc (§ 18 i 19 rozp. wyk.).

Przy wykonywaniu postanowień o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzeniu spisu inwentarza w sprawach nie unormowanych odmiennie w rozp. wyk. stosuje się odpowiednio przepisy art. 758—843 k.p.c. W szczególności mogą tu znaleźć zastosowanie art. 761, 762, 764, 765, 768, 769 i inne. Po wykonaniu postanowienia o zabezpieczeniu spadku komornik przesyła akta biuru, które zleciło mu tę czynność (§ 4 rozp. wyk.).

8. Nadzór nad organami wykonawczymi

Jeżeli postanowienie o zabezpieczeniu spadku lub o spisie inwentarza wykonuje biuro notarialne, to kontrolę czynności wykonawczych notariusza sprawuje sąd powiatowy na skutek skarg wnoszonych w trybie art. 630 § 2 k.p.c. Gdy organem wykonawczym jest komornik, to nadzór nad jego czynnościami sprawuje państwowe biuro notarialne, które wydało postanowienie o zabezpieczeniu (§ 2 ust. 1 rozp. wyk.). W tym wypadku biuro może z urzędu wydawać komornikowi zarządzenia zmierzające do zapewnienia należytego wykonania zabezpieczenia bądź dokonania spisu inwentarza oraz usuwać spostrzeżone uchybienia (art. 759 § 2 k.p.c.).

Jeżeli komornik w toku swoich czynności wyrządzi szkodę w mieniu spadkowym umyślnie lub przez niedbalstwo, odpowiada za szkodę solidarnie ze Skarbem Państwa w warunkach wskazanych w art. 769 k.p.c. Przepis ten dotyczy również notariusza, gdy on sam wykonuje postanowienie.

Na czynności komornika mogą być wniesione zarzuty do PBN-u w ciągu siedmiu dni od dokonania czynności bądź od powzięcia wiadomości o dokonaniu czynności, jeżeli osoba wnosząca zarzuty nie była przy czynności obecna ani nie była zawiadomiona o terminie dokonania czynności. Zarzuty mogą być również wniesione na odmowę dokonania czynności (§ 2 ust. 2 rozp. wyk.).

Artykuł 767 k.p.c. przewiduje, że w wypadku zaniechania dokonania czynności środek zaskarżenia, zwany w k.p.c. „skargą”, należy wnieść w terminie tygodniowym „od daty, w której czynność powinna być dokonana”. Ponieważ rozp. wyk. nie określa początkowego dnia biegu terminu, należy z mocy § 2 rozp. wyk. stosować art. 767 § 2 in fine k.p.c. Po otrzymaniu zarzutów biuro może zarządzić opieczętowanie ruchomości spadkowych (§ 11 ust. 2 rozp. wyk.). Na wszystkie postanowienia biura notarialnego wydane na skutek zarzutów na czynności komornika przysługuje skarga do sądu powiatowego (art. 630 § 2 k.p.c.).

9. Uchylenie zabezpieczenia

Niezależnie od tego, czy zabezpieczenie spadku nastąpiło na wniosek czy też z urzędu, państwowe biuro notarialne powinno z urzędu uchylić zabezpieczenie, gdy ustała potrzeba zabezpieczenia, w szczególności zaś, gdy zgłosi się spadkobierca legitymujący się postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku w celu objęcia spadku albo wykonawca testamentu lub kurator spadku w celu przejęcia zarządu majątkiem spadkowym (§ 21 rozp. wyk.).

Warunki do uchylenia zabezpieczenia istnieją moim zdaniem również wtedy, gdy po stwierdzeniu nabycia spadku tylko niektórzy spadkobiercy, ale re-

prezentujący za to większość, zgłaszają chęć objęcia spadku, a inni albo się nie wypowiadają, albo nawet żądają utrzymania zabezpieczenia. Wynika to z art. 1035 w związku z art. 201 k.c.

Wspomniałem już, że postanowienie o uchyleniu zabezpieczenia staje się skuteczne lub wykonalne dopiero po uprawomocnieniu się. Jeżeli spadek był zabezpieczony przez ustanowienie dozoru nad ruchomościami lub tymczasowego zarządu, to w postanowieniu o uchyleniu zabezpieczenia należy wskazać, komu ruchomości bądź zarządzany obiekt gospodarczy mają być wydane. Brak tej wzmianki będzie stanowił istotną przeszkodę przy wykonywaniu postanowienia w drodze przymusowej. Może się zdarzyć, że tymczasowy zarządca nie zechce oddać zarządzanego obiektu i wówczas trzeba będzie postanowienie o uchyleniu zabezpieczenia egzekwować przez komornika.

B. SPIS INWENTARZA

1. Cel spisu

Spis inwentarza nie stanowi środka zabezpieczenia spadku. Celem spisu jest utrwalenie na piśmie tego, co w spadku pozostało, i to nie tylko pod względem ilości, ale także wartości.

Przyjęcie spadku może nastąpić bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkowe (przyjęcie proste) i z ograniczeniem tej odpowiedzialności (przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza). W razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 k.c.). Odpowiedzialność spadkobiercy z tytułu zapisu i poleceń ogranicza się zawsze do wartości stanu czynnego spadku (art. 1033 k.c.). Z powyższych przepisów wynika, jak wielkie znaczenie prawne ma spis inwentarza.

2. Przesłanki spisu

Jedyną przesłanką wydania postanowienia o spisaniu inwentarza jest zgłoszenie wniosku przez legitymowaną osobę bądź też powstanie takiego stanu faktycznego, z którym ustawa łączy obowiązek wydania z urzędu postanowienia o spisie. Istnienie bądź niestnienie zagrożenia rzeczy lub praw pozostałych po spadkodawcy nie ma znaczenia prawnego.

3. Spis na wniosek

Wniosek o sporządzenie spisu inwentarza mają prawo zgłosić: spadkobierca, zapisobierca lub uprawniony do zachowku, którzy uprawdopodobnią ten swój przymiot, wykonawca testamentu, wierzyciel mający pisemny dowód należności przeciwko spadkodawcy (i to bez względu na to, czy dowodem tym jest dokument urzędowy czy prywatny), wydział finansowy prezydium powiatowej (lub równorzędnej) rady narodowej miejsca ostatniego zamieszkania spadkodawcy, wreszcie prokurator (art. 637 i 60 k.p.c.).

4. Spis z urzędu

Z urzędu należy wydać postanowienie o spisaniu inwentarza: a) gdy złożono oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza (art. 644 k.p.c.), b) gdy został ustanowiony kurator spadku (art. 666 k.p.c.).

Brak w k.p.c. dyspozycji, czy należy z urzędu spisać inwentarz w tych wypadkach, w których mimo braku oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza spadek poczytuje się z mocy prawa za przyjęty z tym właśnie skutkiem. Wypadki takie zachodzą wtedy, gdy spadkobiercą jest osoba nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych albo osoba, co do której są podstawy do jej całkowitego ubezwłasnowolnienia, albo osoba prawna nie będąca Skarbem Państwa (art. 1015 § 2 k.c.), albo wreszcie Skarb Państwa (art. 1023 § 2 k.c.). Zdaniem Departamentu Nadzoru Sądowego Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁵ należy w powyższych wypadkach również wydać z urzędu postanowienie o spisie inwentarza.

Wydaje mi się, że stanowisko to nasuwa poważne wątpliwości. Zasadą postępowania nieprocesowego jest przecież postępowanie na wniosek. Postępowanie z urzędu ma charakter wyjątkowy (art. 506 k.p.c.). Skoro więc żaden przepis prawa nie nakazuje w omawianych wypadkach działania z urzędu, to należy uznać, że biuro notarialne nie ma tego obowiązku. Jednakże trudno pominąć milczeniem poglądy tych, którzy podstawę do działania z urzędu w omawianych wypadkach upatrują w art. 644 k.p.c.

Trzeba podkreślić, że tylko nieliczne sądy przesyłają odpisy postanowienia w wypadkach wskazanych w art. 1015 § 2 i w art. 1023 § 2 k.c. do biur notarialnych w celu wydania z urzędu postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza i że realizacja wydanych postanowień o spisie natrafia w praktyce na bardzo poważne trudności. Poruszone zagadnienie domaga się rychłego urzędowego wyjaśnienia.

5. Właściwość

Do wydania postanowienia o sporządzeniu spisu inwentarza wyłącznie jest właściwe biuro spadku. Sąd ani inne biuro notarialne nie mogą wydać takiego postanowienia.

Jeżeli w skład spadku wchodzi rzeczy położone w innym okręgu, biuro spadku może się zwrócić o dokonanie potrzebnych czynności do biura notarialnego właściwego według położenia tych rzeczy (§ 30 rozp. wyk.). Biuro wezwane do wykonania pomocy prawnej może bądź samo dokonać spisu częściowego, bądź też zlecić dokonanie spisu komornikowi właściwemu według położenia rzeczy. Akta dotyczące spisu częściowego należy przesłać do biura spadku. Jeżeli spisu dokonuje komornik, to biuro spadku udostępni mu akta spisu częściowego w celu ustalenia wartości czystego spadku. Nadzór nad czynnościami komornika dokonującego spisu na polecenie biura wezwanego sprawuje biuro spadku.

6. Tryb postępowania

Wniosek o sporządzenie spisu inwentarza może być zgłoszony według wyboru wnioskodawcy albo do biura spadku, albo bezpośrednio do komornika, który

¹⁵ „Demokratyczny Przegląd Prawniczy” nr 5/1950, str. 57.

byłby właściwy do wykonania postanowienia biura spadku nakazującego sporządzenie spisu (§ 25 rozp. wyk.). W tym drugim wypadku komornik przystąpi niezwłocznie do spisu i zawiadomi o tym biuro spadku, które powinno wpisać zawiadomienie — tak jak każdy wniosek — do repertorium Ns i wydać postanowienie o sporządzeniu spisu.

Jeżeli postanowienie takie nie zostanie wydane, to spis dokonany przez komornika nie ma znaczenia prawnego. Gdy spisu żąda wierzyciel, należy wezwać na posiedzenie spadkobierców, jeżeli są znane ich nazwiska i adresy, wysłuchać ich i wydać postanowienie co do wniosku wierzyciela. Z przebiegu posiedzenia sporządza się protokół (§ 26 rozp. wyk.).

Nie wolno przystąpić do spisu bez uprzedniego zawiadomienia o terminie spisu wnioskodawcy i spadkobiercy, którego miejsce zamieszkania jest znane, a ponadto wykonawcy testamentu, kuratora spadku, dozorczy i zarządcy, jeżeli byli ustanowieni. Nieprzybycie tych osób na wskazany termin nie stanowi przeszkody do sporządzenia spisu. Brak dowodu doręczenia zawiadomień o spisie powoduje konieczność ponownego wyznaczenia terminu i ponowienia wezwań (§ 27 rozp. wyk.).

Po przybraniu dwóch świadków posiadających pełną zdolność do czynności prawnych sporządza się protokół, do którego należy wciągnąć wszystkie aktywa, nie wyłączając rzeczy i praw spornych, oraz pasywa spadku, a następnie wyprowadza się czystą wartość spadku. Nieruchomości należy dokładnie opisać przez wskazanie położenia, obszaru, granic, a w miarę możliwości także oznaczenia katastralnego i wieczysto-księgowego. Należy dokładnie opisać części składowe nieruchomości, a więc budowle i inne urządzenia trwale z nieruchomością związane ze wskazaniem ich przeznaczenia gospodarczego oraz przynależności.

Przy sporządzeniu spisu inwentarza stosuje się odpowiednio przepisy o opisie i oszacowaniu w toku egzekucji, czyli art. 853 i 947—949 k.p.c. (§ 28 rozp. wyk.). Organ dokonujący spisu oznacza wartość ruchomości według własnego uznania. Jeżeli osoby, które mają prawo być obecne przy spisie, kwestionują wartość wskazaną przez ten organ albo jeżeli organ dokonujący spisu uzna to za potrzebne, wartość ruchomości ustala biegły. Do oszacowania nieruchomości organ wykonawczy ma obowiązek powołać jednego lub kilku biegłych i nie może odstąpić od tego wymagania ustawy (art. 948 § 1 k.p.c.). Oszacowanie gospodarstwa rolnego następuje według przepisów dotyczących sprzedaży państwowych nieruchomości rolnych, zawartych w zarządzeniu Ministra Rolnictwa z dnia 24 września 1962 r. — Mon. Pol. Nr 72, poz. 325 z późniejszymi zmianami (§ 28 ust. 2 rozp. wyk.). Organ wykonawczy ustala z urzędu, jakie przedmioty powinny być wciągnięte do spisu (§ 29 rozp. wyk.).

Wciągnięte do spisu inwentarza ruchomości i nieruchomości, z wyjątkiem przedmiotów złożonych do depozytu sądowego, pozostawia się w posiadaniu spadkobiercy, o czym należy uczynić wzmiankę w protokole (§ 31 rozp. wyk.). Jeżeli wszyscy spadkobiercy są nieobecni albo jeżeli między spadkobiercami zachodzą spory co do pozostawienia majątku spadkowego jednemu lub kilku z nich, biuro spadku wyda zarządzenie — zgodnie z przepisami o zabezpieczeniu spadku — co należy zrobić z majątkiem spadkowym (§ 31 ust. 2 rozp. wyk.). Gdyby się okazało, że nie wszystkie aktywa bądź pasywa spadku zostały wciągnięte do spisu inwentarza, może nastąpić na wniosek — a we właściwych wypadkach powinno to nastąpić z urzędu — uzupełnienie spisu (§ 32 rozp. wyk.).

C. PRZEPISY WSPÓLNE DLA ZABEZPIECZENIA SPADKU I SPISU INWENTARZA

1. Forma protokołu

W myśl § 3 ust. 2 rozp. wyk. — z dokonanej przez organ wykonawczy czynności co do zabezpieczenia spadku i spisu inwentarza sporządza się protokół w dwóch egzemplarzach, który podpisują wszyscy obecni. Odmowę lub niemożność podpisania stwierdza się w protokole. W protokole zamieszcza się również istotne dla sprawy oświadczenia osób, których obecność przy dokonywaniu czynności jest dopuszczalna, oraz oświadczenia osób, które zgłaszają swoje prawa do przedmiotów objętych spisem. Nie ma obecnie wątpliwości co do tego, że protokół powinien odpowiadać przepisom k.p.c. (art. 809, 947, 158), a nie przepisom prawa o notariacie, i to niezależnie od tego, czy protokół sporządza komornik czy notariusz, gdyż żadnego aktu notarialnego nie sporządza się w dwóch egzemplarzach.

2. Koszty

Artykuł 922 § 3 k.c. zalicza koszty postępowania spadkowego do długów spadkowych. Paragraf 5 rozp. wyk. nakazuje ściągnąć z majątku spadkowego koszty związane z wykonaniem postanowienia o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzeniu spisu inwentarza podjętego z urzędu albo na wniosek osób nie mających obowiązku uiszczenia kosztów sądowych (prokurator, organ finansowy, osoba zwolniona od kosztów przez biuro notarialne).

W celu zaspokojenia należności z tytułu kosztów biuro notarialne może pobrać odpowiednią sumę z pieniędzy spadkowych złożonych do depozytu sądowego albo z wkładu oszczędnościowego spadkodawcy po złożeniu książeczki oszczędnościowej (§ 5 rozp. wyk.). Gdy wypłata wkładu nie jest możliwa z powodu nieznajomości zastrzeżonego hasła oraz gdy brak gotówki, biuro notarialne może zarządzić sprzedaż odpowiedniej części ruchomości spadkowych, oznaczając sposób sprzedaży. Dokonanie sprzedaży może być zlecone komornikowi.

We wskazanych wyżej wypadkach należy zamieścić w postanowieniu o zabezpieczeniu spadku lub o dokonaniu spisu inwentarza polecenie ściągnięcia opłat sądowych i kosztów związanych z wykonaniem polecenia — z majątku spadkowego.

Koszty postępowania składają się z kosztów sądowych i z opłat za wykonanie postanowienia PBN-u o zabezpieczeniu spadku lub o dokonaniu spisu inwentarza. Koszty sądowe obejmują opłaty sądowe i zwrot wydatków (art. 2 ustawy z dnia 13 czerwca 1967 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych — Dz. U. Nr 24, poz. 110). Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 czerwca 1967 r. w sprawie określenia wysokości wpisów w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 24, poz. 111) nakazuje w § 37 ust. 2 ściągnąć z majątku spadkowego należne koszty, jeżeli zabezpieczenie spadku lub spis inwentarza następuje z urzędu albo na wniosek osoby nie mającej obowiązku uiszczenia kosztów sądowych. Z majątku spadkowego pobiera się również od zarządcy tymczasowego wpis należny za nadzór biura notarialnego nad tym zarządem (§ 38 ust. 2 powołanego rozp. Rady Min.).

Jeżeli postanowienie o zabezpieczeniu spadku lub o dokonaniu spisu inwen-

tarza wykona komornik, to za te czynności pobierze on opłatę stałą na zasadzie § 15 rozp. Min. Sprawiedl. o taksie za czynności komorników (Dz. U. z 1958 r. Nr 40, poz. 186). Gdy zaś organem wykonawczym będzie notariusz, to za swoje czynności wykonawcze pobierze wpis sądowy w granicach od 100 zł do 500 zł na podstawie § 37 ust. 1 powołanego rozp. Rady Min. Ponieważ ta czynność jest czynnością sądową, a nie notarialną, nie ma podstawy prawnej do pobrania opłaty na podstawie rozp. Min. Sprawiedl. o opłatach notarialnych.

III. PRZYJĘCIE LUB ODRZUCENIE SPADKU

1. Osoby uprawnione do składania oświadczeń

Prawa i obowiązki majątkowe zmarłego (spadek) przechodzą z chwilą jego śmierci z mocy samego prawa na osoby powołane do spadku (spadkobierców). Powołanie do spadku wynika z ustawy lub testamentu albo z ustawy i z testamentu. To przejście spadku nie jest ostateczne. Ustawodawca pozostawia spadkobiercom sześć miesięcy czasu do namysłu, czy chcą spadek przyjąć bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadku (przyjęcie proste), czy też z ograniczeniem tej odpowiedzialności (przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza), czy wreszcie chcą ten spadek odrzucić. Decyzja spadkobiercy w tym względzie może się uzewnętrznić w oświadczeniu. Brak oświadczenia w powyższym terminie jest jednoznaczny z prostym przyjęciem spadku (art. 1015 § 2 k.c.).

Kto może złożyć takie oświadczenie? Określenie „spadkobierca” użyte w art. 1012 k.c. należy rozumieć szeroko. Przymiot spadkobiercy może być tylko uprawdopodobniony, a nie udowodniony, gdyż przed stwierdzeniem przez sąd nabycia spadku nie wiadomo, kto jest spadkobiercą. Dlatego też przy przyjmowaniu oświadczenia nie należy wymagać ani aktów stanu cywilnego uzasadniających pokrewieństwo ze spadkodawcą, ani aktu małżeństwa, ani dowodu przy sposobienia, ani testamentów. Nie stanowi przeszkody do przyjęcia oświadczenia ta okoliczność, że istnieją bliżsi krewni, którzy wyłączają składającego oświadczenie od dziedziczenia z ustawy, jeżeli składający oświadczenie twierdzi, że istnieje testament powołujący go do dziedziczenia albo że bliżsi krewni są niegodni lub z innych przyczyn wyłączeni od dziedziczenia.

Prawomocne postanowienie sądu stwierdzające nabycie spadku stwarza tylko domniemanie, że osoba, która takie stwierdzenie na swoją rzecz uzyskała, jest spadkobiercą (art. 1025 § 2 k.c.). Każde domniemanie może być obalone. Osoba, która twierdzi, że jest spadkobiercą, chociaż nie figuruje w stwierdzeniu nabycia spadku, może zgłosić wniosek do sądu spadku o uchylenie lub zmianę tego stwierdzenia (art. 679 k.p.c.). Osoba dochodząca w ten sposób swoich praw do spadku może również złożyć oświadczenie o przyjęciu spadku w celu zachowania terminu z art. 1015 § 1 k.c. Zwraca na to uwagę S. Breyer w artykule pt. „Z problematyki oświadczeń o przyjęciu i odrzuceniu spadku”¹⁶.

Jeżeli przed upływem terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku spadkobierca zmarł, nie złożony taki oświadczenia, to oświadczenie takie mogą złożyć spadkobiercy zmarłego (transmisja).

¹⁶ „Nowe Prawo” nr 1/1958, str. 58.

Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku — tak jak każda czynność prawna — nie może być złożone przez osobę, która nie ma zdolności do czynności prawnych. Zdolności takiej nie mają osoby w wieku do lat 13 oraz ubezwłasnowolnieni całkowicie (art. 12 k.c.). W ich imieniu oświadczenia mogą składać ich przedstawiciele ustawowi. Osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych (małoletni powyżej lat 13 i ubezwłasnowolnieni częściowo) mogą składać takie oświadczenia z udziałem swoich przedstawicieli ustawowych. W takich wypadkach oraz gdy spadek dziedziczy osoba prawna można złożyć tylko oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1015 § 2 k.c.). Przyjęcie spadku wprost byłoby nieważne. Odrzucenie spadku w wypadku małoletności lub ubezwłasnowolnienia, jako czynność przekraczająca zakres zwykłego zarządu, może nastąpić tylko za uprzednią zgodą władzy opiekuńczej (art. 101 § 3, 156, 178 § 2 k.r.o.).

J. Gwiazdomorski twierdzi, że zezwolenie sądu opiekuńczego jest potrzebne również do złożenia oświadczenia o przyjęciu spadku przez przedstawiciela ustawowego spadkobiercy lub do wyrażenia zgody na złożenie takiego oświadczenia przez spadkobiercę ograniczonego w zdolności do czynności prawnych, gdyż przyjęcie spadku powoduje, że wstąpienie spadkobiercy w długi spadkowe staje się definitywne, w związku z czym odpowiedzialność za te długi spada także na własny majątek spadkobiercy (art. 1030 zdanie 2 k.c.), wskutek czego przyjęcie spadku ma skutki podobne do zaciągnięcia zobowiązań.¹⁷ Twierdzenie to może budzić wątpliwości. Skoro ta kategoria spadkobierców odpowiada za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku, to mimo dopuszczalności prowadzenia egzekucji z osobistego majątku spadkobiercy w celu zaspokojenia długów spadkowych ogólna wartość majątku spadkobiercy nie może ulec uszczupleniu wskutek tej egzekucji w porównaniu z wartością jego majątku osobistego.

Jeżeli dziecko pozostaje pod władzą rodzicielską obojga rodziców, to każde z nich może działać samodzielnie jako przedstawiciel ustawy dziecka (art. 98 § 1 k.r.o.) z wyjątkiem czynności wymienionych w § 2 tegoż artykułu. To prawo reprezentacji dotyczy również odpowiednio postępowania przed sądem lub innym organem państwowym, a więc i przed biurem notarialnym. Zakres tej reprezentacji został wskazany w aktualnym nadal orzeczeniu składu 7 sędziów SN z dnia 7.IV.1952 r. C 487/52¹⁸.

Gdy każde z rodziców sprawujących władzę rodzicielską chce złożyć odmienne oświadczenie (np. jedno chce spadek przyjąć, a drugie odrzucić), to sąd opiekuńczy powinien rozstrzygnąć, jakiej treści oświadczenie ma być złożone (art. 97 § 2 k.r.o.) przy zastosowaniu art. 583 k.p.c.

Oświadczenia spadkowe w imieniu niepaństwowych osób prawnych, zwanych w k.c. „jednostkami organizacyjnymi niepaństwowymi” (art. 1013), składają organy powołane do ich reprezentowania w myśl przepisów regulujących strukturę danej jednostki organizacyjnej przy zachowaniu wymagań statutowych. Do przyjęcia spadku lub zapisu przez jednostkę organizacyjną niepaństwową wymagane jest w myśl rozp. Rady Min. z dnia 16 grudnia 1964 r. (Dz. U. Nr 47, poz. 318), wydanego na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 1013 k.c., zezwolenie prezydium powiatowej (lub równorzędnej) rady narodowej, właści-

¹⁷ Prawo spadkowe w zarysie. Warszawa 1967, PWN, str. 164.

¹⁸ Komentarz do kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Warszawa 1966, Wydawnictwo Prawn., str. 604.

wej ze względu na siedzibę tej jednostki. Do odrzucenia spadku przez taką jednostkę nie jest potrzebne zezwolenie. Skarb Państwa nie może odrzucić spadku, który mu przypadł z ustawy, ale może odrzucić spadek, który mu przypadł z testamentu. Nie składa on oświadczenia o przyjęciu spadku, a spadek uważa się z mocy prawa za przyjęty z dobrodziejstwem inwentarza (art. 1023 k.c.).

Ponieważ obecnie tylko taki spadkobierca, który przyjął spadek, może zbyć spadek lub udział w spadku (art. 1051 k.c.), nie może wchodzić w rachubę złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku przez nabywcę spadku. Złożenie oświadczenia przez *negotiorum gestora* nie może nastąpić ze względu na przepis art. 104 k.c.

Osoba fizyczna może złożyć oświadczenie osobiście lub przez pełnomocnika. Pełnomocnictwo powinno być pisemne z podpisem notarialnie poświadczonym (art. 49 pr. o not.). Pełnomocnictwo należy dołączyć do akt sprawy. Wyznaczenie terminu do późniejszego złożenia pełnomocnictwa w drodze analogii do art. 97 k.p.c. jest niedopuszczalne. Pełnomocnictwo takie należy traktować jako pełnomocnictwo do czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu, a więc w pełnomocnictwie powinna być mowa o umocowaniu do składania oświadczeń w sprawie przyjęcia lub odrzucenia spadku. Przepisy nie wymagają, aby to było pełnomocnictwo do poszczególnej czynności. Zdaniem L. Reszczyńskiego¹⁹ nie jest wyłączony pogląd odmienny. Taki odmienny pogląd reprezentuje S. Breyer²⁰.

Artykuł 128 pr. spadk. z 1946 r. przewidywał, że zapisobierca może zapis przyjąć lub odrzucić i że do przyjęcia lub odrzucenia zapisu stosuje się odpowiednio przepisy o przyjęciu lub odrzuceniu spadku. Kodeks cywilny przepisu tego nie recypował. Jedynie przepisy o powołaniu spadkobiercy, o zdolności do dziedziczenia i o niegodności stosuje się odpowiednio do zapisów (art. 972 k.c.). Czy z tego faktu można wysnuć wniosek, że zapisobierca jest pozbawiony możliwości złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu zapisu? Art. 642 k.p.c. mówi wyraźnie o przyjęciu „spadku lub zapisu”. Art. 973 k.c. mówi, że jeżeli osoba, na której rzecz został uczyniony zapis, nie chce lub nie może być zapisobiercą, to obciążony zapisem jest wolny od jego wykonania. Identycznie stanowi art. 984 k.c. Skoro więc ustawodawca przewiduje, że zapisobierca może nie chcieć być zapisobiercą, to tym samym muszą istnieć ustawowe środki, które pozwolą zapisobiercy na wyrażenie woli w tym sensie, że nie chce być zapisobiercą. Tym najodpowiedniejszym środkiem jest odrzucenie zapisu. Nie można zajmować stanowiska, że zapis daje tylko roszczenie o wykonanie zapisu, wobec czego nie jest potrzebna instytucja odrzucenia zapisu, albowiem zapisobierca, który nie chce nim być, nie będzie się domagać wykonania zapisu. Zapisobierca może być poważnie zainteresowany w tym, żeby w sposób wyraźny, a nie dorozumiany oświadczyć swoją wolę w tym znaczeniu, że zapis odrzuca (np. w wypadku, gdy może wchodzić w rachubę zastosowanie art. 961 k.c.). Za takim stanowiskiem zdaje się przemawiać brzmienie art. 47 ustawy z dnia 5 listopada 1958 r. o szkolnictwie wyższym (Dz. U. z 1965 r. Nr 16, poz. 114). Wydaje mi się, że w art. 973 i 984 k.c. można upatrywać podstawę prawną do odrzucenia zapisu.

¹⁹ Centralne Zaoczne Studium Nowego Prawa Cywilnego, Rodzinnego i Opiekuńczego, Katowice 1965/66, zeszyt 32, str. 7.

²⁰ „Nowe Prawo” nr 1/1958, str. 62.

2. Termin do złożenia oświadczenia

Sześciomiesięczny termin do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku zaczyna biec od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania. Gdy spadkobiercą jest osoba nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych, bieg terminu rozpoczyna się od dnia, w którym przedstawiciel ustawowy tej osoby dowiedział się o tytule powołania do spadku swego pupila.

Jeżeli przed upływem terminu do złożenia oświadczenia spadkobierca zmarł i oświadczenia nie złożył, oświadczenie może złożyć jego spadkobierca (transmisariusz). J. Gwiazdomorski wyprowadza z art. 1017 zd. 2 k.c. następującą zasadę ogólną: „Jeżeli transmisariusz dowiedział się o tytule powołania transmitenta do spadku po pierwszym spadkodawcy oraz o tytule swego powołania do spadku po transmitencie w różnych dniach, o rozpoczęciu dla transmisariusza biegu terminu do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku po pierwszym spadkodawcy decyduje dzień powzięcia wiadomości późniejszej”²¹. Obliczanie terminów przy transmisji omawiali między innymi Ohanowicz²², Breyer²³ i Reszczyński²⁴.

Przy przyjmowaniu oświadczenia nie należy badać, czy został zachowany termin przewidziany w art. 1015 k.c. Nie należy również badać ważności testamentów powołujących do dziedziczenia, chyba że nieważność testamentu jest oczywista.

3. Właściwość

Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku może być złożone w biurze spadku albo w biurze notarialnym lub w sądzie powiatowym, w których okręgu znajduje się miejsce zamieszkania lub pobytu składającego oświadczenie. Oświadczenie może być również złożone w sądzie spadku, ale tylko w dwóch wypadkach: a) gdy toczy się postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku i b) gdy w siedzibie sądu spadku nie ma państwowego biura notarialnego, a spadkobierca mieszka lub przebywa w siedzibie tego sądu.

Jeżeli składający oświadczenie mieszka lub przebywa w okręgu biura spadku, to oświadczenie powinien złożyć w tym biurze, a nie w sądzie.

Zawarty w art. 640 § 2 k.p.c. błąd terminologiczny („stwierdzenie praw do spadku” zamiast „stwierdzenie nabycia spadku”) jest odosobniony. Inne przepisy k.p.c. używają prawidłowej terminologii.

Wątpliwe do czasu wejścia w życie k.p.c. zagadnienie, czy oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku składa się w biurze notarialnym czy w sądzie, zostało w sposób wyraźny rozstrzygnięte w k.p.c. w ten sposób, że oświadczenie takie składa się w sądzie (art. 690). Protokół sporządzony nie w biurze spadku należy przesłać do tego biura (art. 640 § 1 k.p.c.).

²¹ Prawo spadkowe w zarysie, 1967, str. 167.

²² „Przegląd Notarialny” nr 6—7/1947, str. 424.

²³ „Nowe Prawo” nr 1/1958, str. 63.

²⁴ L. c., str. 11.

4. Wymagania proceduralne

W myśl art. 641 § 3 k.p.c., przy oświadczeniu należy złożyć w PBN-ie wypis aktu zgonu spadkodawcy albo prawomocne orzeczenie sądowe o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu, jeżeli dowody te nie zostały już poprzednio złożone. Mogło to nastąpić przy otwarciu i ogłoszeniu testamentu.

Jeżeli ustawa wymaga zezwolenia organów państwowych na przyjęcie spadku lub zapisu, biuro notarialne powinno się zwrócić z urzędu do tych organów o wydanie stosownej decyzji lub zobowiązać wnioskodawcę do jej przedstawienia (art. 642 k.p.c.).

Projekt regulaminu czynności sądów wojewódzkich i powiatowych w sprawach cywilnych i karnych z 1965 r. zawiera w § 258 następujące wyjaśnienie: „Jeżeli składający oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku nie złożył wypisu aktu zgonu spadkodawcy albo prawomocnego orzeczenia sądowego o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu, sąd określi mu odpowiedni termin. Do czasu złożenia tych dokumentów nie dokonuje się zawiadomień określonych w art. 643 k.p.c.”. Wprawdzie projektowany przepis dotyczy sądu, jednakże żadne względy nie przemawiają za tym, żeby nie mógł on stanowić wystarczającej wskazówki interpretacyjnej w postępowaniu przed biurem notarialnym. J. Pietrzykowski jest również zdania, że należy przyjąć oświadczenie mimo braku dowodu zgonu spadkodawcy, trzeba jednak zobowiązać składającego do złożenia tego dowodu w wyznaczonym terminie.²⁵

5. Forma oświadczenia

Oświadczenie może być złożone w dwojakiej formie: ustnie i wtedy sporządza się protokół (art. 641 § 4 k.p.c.) albo na piśmie i wtedy podpis składającego oświadczenie powinien być notarialnie poświadczony (art. 1018 § 3 k.c.). Protokół powinien mieć formę protokołu sądowego. Składający oświadczenie powinien podpisać protokół mimo braku ustawowego wymagania w tym względzie (art. 158 k.p.c.), a to ze względu na znaczenie oświadczenia²⁶. Względ ten przemawia również za wskazaniem w protokole sposobu ustalenia tożsamości składającego oświadczenie. Ponieważ nie jest to czynność notarialna w rozumieniu prawa o notariacie, protokół nie podlega wpisaniu do repertorium „A”. Poświadczenie podpisu na oświadczeniu o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku jest czynnością notarialną, która powinna być wpisana do repertorium „A”, a następnie do repertorium „Ns”. Poświadczonego przez biuro oświadczenia nie należy wydawać stronie, lecz przechowywać w aktach sprawy „Ns”, gdy poświadczenia dokonało biuro spadku, a przesłać do tego biura wtedy, gdy poświadczenia dokonało biuro nie będące biurem spadku. Trzeba zauważyć, że pisemna forma oświadczenia nie przyjęła się w praktyce. Bardzo słusznie J. Gwiazdomorski kwestionuje tak potrzebę, jak i celowość tej formy oświadczenia²⁷.

6. Treść oświadczenia

Pod rządem nowego prawa (art. 641 k.p.c.) dane, jakie powinno zawierać oświadczenie o przyjęciu spadku, nie różnią się od danych, które powinny być

²⁵ L. c., str. 41.

²⁶ J. Pietrzykowski, I. c., str. 42.

²⁷ L. c., str. 163.

zawarte w oświadczeniu o odrzuceniu spadku. Z brzmienia powołanego przepisu wynika, że w oświadczeniu trzeba wymienić wszystkie osoby należące do kręgu spadkobierców ustawowych po zmarłym, a więc nie tylko zstępnych, ale i rodziców, rodzeństwo, zstępnych rodzeństwa, małżonka i przysposobionych, gdyż taki jest krąg spadkobierców ustawowych. Jest to przesłanka bezwarunkowa i niezależna od tego, czy w konkretnej sytuacji dalsi krewni są wyłączeni od dziedziczenia przez krewnych bliższych, czy też nie.

Tytułem powołania do spadku może być ustawa lub testament. Powołanie może także wynikać i z ustawy, i z testamentu. W wypadku takim można odrzucić spadek z testamentu, a przyjąć z ustawy, ale nie odwrotnie (art. 1022 k.c.). Powołanie z kilku testamentów uważa się za jeden tytuł.

Wspomniałem już, że treść złożonego oświadczenia może być trojaka. Po złożeniu oświadczenia od wszystkich znanych spadkobierców może nastąpić stwierdzenie nabycia spadku przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku (art. 1026 k.c.).

Nie można spadku częściowo przyjąć, a częściowo odrzucić, przy czym przyjęcie lub odrzucenie udziału spadkowego przypadającego spadkobiercy z tytułu podstawienia (art. 963 k.c.) może nastąpić niezależnie od tego, czy spadkobierca przyjął, czy też odrzucił udział przypadający mu z innego tytułu. Natomiast w wypadku przyrostu (art. 965 k.c.) spadkobierca może tylko odrzucić udział z tytułu przyrostu, a przyjąć udział przypadający mu jako spadkobiercy powołanemu, natomiast nie może uczynić odwrotnie.

Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku jest nieważne, gdy zostało złożone pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu. Jest ono nieodwołalne (art. 1018 k.c.). W pewnych okolicznościach oświadczający może się uchylić od skutków prawnych złożonego oświadczenia w trybie wskazanym w art. 1019 k.c. i art. 690 k.p.c.

7. Czynności biura notarialnego po przyjęciu oświadczenia

O przyjęciu lub odrzuceniu spadku biuro notarialne powinno zawiadomić wszystkie osoby, które według treści oświadczenia i przedstawionych dokumentów „są powołane do dziedziczenia, choćby w dalszej kolejności” (art. 643 k.p.c.). Z treści tego przepisu wynika, że obowiązek zawiadomienia obciąża biuro spadku, nie ma zaś tego obowiązku ani sąd, ani inne biuro notarialne, które przyjęło oświadczenie, a nie jest biurem spadku, i które musiało niezwłocznie przesłać oświadczenie wraz z załącznikami do biura spadku (art. 640 k.p.c.).

Taki sam pogląd wypowiada J. Pietrzykowski²⁸, który twierdzi, że obowiązek zawiadomienia odnosi się do „wszystkich potencjalnych spadkobierców”, mając — jak się wydaje — na myśli wszystkie osoby, które należą do kręgu spadkobierców ustawowych, oraz te osoby, które zostały powołane do dziedziczenia w testamencie.

Mam wątpliwość, czy zawarte w art. 643 k.p.c. określenie: „osoby powołane do dziedziczenia choćby w dalszej kolejności” jest pod względem treści identyczne z użytym w art. 641 § 2 k.p.c. zwrotem dotyczącym „osób należących do kręgu spadkobierców ustawowych” i czy ustawodawca, mówiąc o osobach „powołanych do dziedziczenia, choćby w dalszej kolejności”, nie chciał zaiste obowiązek zawiadomienia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku tylko do

²⁸ L. c., str. 41.

osób, które w danej sytuacji dziedziczą spadek z ustawy lub testamentu oraz do spadkobierców „podstawionych” (art. 963 k.c.).

Jeżeli złożono oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza, a inwentarz nie był przedtem sporządzony, biuro spadku wyda postanowienie o sporządzeniu spisu inwentarza.

IV. OŚWIADCZENIE O GOTOWOSCI PROWADZENIA GOSPODARSTWA ROLNEGO

Artykuł 1059 § 2 k.c. przewiduje, że jeżeli żadne z dzieci spadkodawcy nie odpowiada jednemu z warunków przewidzianych w punktach 1, 2 lub 3 paragrafu 1 tegoż artykułu, to dziedziczą z ustawy gospodarstwo rolne te spośród nich, które mają kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego i nie później niż przed upływem sześciu miesięcy od otwarcia spadku oświadczą w sądzie lub w państwowym biurze notarialnym gotowość prowadzenia gospodarstwa należącego do spadku. Oświadczenie takie może być połączone z oświadczeniem o przyjęciu spadku. Może ono być również złożone oddzielnie. W wypadku takim stosuje się odpowiednio przepisy art. 640 k.p.c. dotyczące forum, przed którym można złożyć oświadczenie, i przepisy art. 641 k.p.c. dotyczące danych, które mają być zawarte w oświadczeniu.

Paragraf 260 cytowanego już projektu regulaminu czynności sądów wyjaśnia, że odbierając oświadczenie o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego, sąd nie bada, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne, czy składający oświadczenie ma kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz czy oświadczenie zostało złożone w terminie.

J. Gwiazdomorski wypowiada pogląd, że „do oddzielnie składanego oświadczenia o gotowości prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego stosować należy odpowiednio także art. 1018 § 1, 3 k.c. o niedopuszczalności dodania do oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku warunku lub terminu, jak również o formie takiego oświadczenia. Natomiast jest rzeczą wątpliwą, czy oświadczenie o gotowości prowadzenia spadkowego gospodarstwa rolnego nie może być, aż do chwili wydania postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, odwołane”²⁹.

Po złożeniu oświadczeń o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku lub o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego ani sąd, ani biuro notarialne nie wydają żadnego postanowienia co do skuteczności tych oświadczeń. Postanowienie wydaje się wtedy, gdy należy odmówić przyjęcia oświadczenia.

V. OGŁOSZENIE TESTAMENTU

Każdy ma obowiązek złożyć posiadany testament w biurze spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy, bez względu na to, czy jego wiadomość o śmierci pochodzi z ustalenia tej okoliczności na podstawie aktu zgonu, czy też z innych

²⁹ L. c., str. 165—166.

źródeł (np. z ogłoszeń w prasie). Kto bezzasadnie uchyla się od wykonania tego obowiązku, ponosi odpowiedzialność za wynikłą stąd szkodę (art. 646 k.p.c.). Należy przyjąć, że odpowiedzialność ta będzie się kształtować według przepisu art. 361 k.c., w myśl którego zobowiązany do odszkodowania ponosi odpowiedzialność tylko za normalne następstwa zaniechania, z którego szkoda wynikła. Naprawienie szkody obejmuje straty, jakie poszkodowany poniósł, oraz korzyści, które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono. Naprawienie szkody powinno nastąpić w powyższym wypadku przez zapłatę odpowiedniej sumy pieniężnej (art. 363 k.c.). Niezależnie od odpowiedzialności za szkodę biuro spadku może nałożyć na uchylającego się grzywnę do wysokości 3 000 zł (art. 163 § 2 k.p.c.).

Jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie, że ktoś ma testament, ale nie składa go w biurze, to biuro notarialne powinno się zwrócić do sądu spadku z żądaniem nakazania złożenia oświadczenia w tym względzie w trybie wyjawienia przedmiotów spadkowych, czyli w trybie uregulowanym w art. 655—660 k.p.c. (art. 647 k.p.c.). Gdy się ujawni w sądzie — po przeprowadzeniu rozprawy — że osoba ta ma testament spadkodawcy, sąd nakaze jej złożenie testamentu w biurze spadku w odpowiednim terminie i zawiadomi o tym biuro spadku. W razie niewykonania w określonym terminie tego obowiązku, biuro spadku nałoży na zobowiązanego grzywnę w wysokości do 3 000 zł.

Jeżeli biuro spadku ma wiadomość o tym, że testament znajduje się u konkretnej osoby, wezwie tę osobę na posiedzenie, wysłucha ją i wyda z urzędu postanowienie nakazujące jej złożenie testamentu w wyznaczonym terminie (art. 648 k.p.c.) Na to postanowienie przysługuje skarga do sądu powiatowego, a na postanowienie sądu przysługuje zażalenie do sądu wojewódzkiego.

Jeżeli testament zostanie złożony w biurze spadku bez dowodu śmierci spadkodawcy, to biuro nie będzie mogło dokonać otwarcia i ogłoszenia testamentu. Uważam, że w takim wypadku należy sprawę zapisać do repertorium Ns, sporządzić notatkę służbową stwierdzającą, kto i kiedy złożył testament, i tę notatkę wraz z testamentem przechowywać w kasie biura do czasu złożenia dowodu śmierci spadkodawcy.

O terminie otwarcia i ogłoszenia testamentu nie zawiadamia się osób zainteresowanych, ale przy czynności tej wymienione osoby mogą być obecne, co powinno znaleźć wyraz w protokole. Otwarcie i ogłoszenie testamentu nie następuje obecnie w uroczystej formie. Czynność ta ogranicza się do tego, że notariusz odczytuje testament i sporządza protokół, w którym oprócz zwykłych danych zaznacza, kto i kiedy złożył testament, datę testamentu oraz opisuje zewnętrzny wygląd testamentu, a w szczególności, na jakim papierze, jakim piśmem i przez kogo testament został spisany, ile zawiera wierszy, początkowe i końcowe słowa testamentu, czy są w nim poprawki, a jeśli tak, to jakie, czy testament nie wykazuje śladów wycierania gumą bądź podskrobań, kto testament podpisał itd. Wzór protokołu z uwagami zawarty jest w pracy J. Policzkiewicza, W. Siedleckiego i E. Wengerka pt. „Czynności sądowe w sprawach cywilnych”³⁰.

Po sporządzeniu protokołu notariusz zamieszcza na testamencie wzmiankę o dacie otwarcia i ogłoszenia. Gdy złożono kilka testamentów jednego spadkodawcy, otwiera się i ogłasza wszystkie, a na każdym z nich czyni się wzmiankę o innych (art. 650 k.p.c.).

³⁰ Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959, str. 554.

W celu otwarcia i ogłoszenia testamentu notarialnego należy sporządzić wypis aktu. Sporządzenie tego wypisu nie może być uzależnione od uiszczenia opłaty notarialnej, ponieważ istnieje niezależny od wniosku osoby zainteresowanej obowiązek złożenia wypisu testamentu w celu otwarcia i ogłoszenia. Opłata skarbową od takiego wypisu nie należy się, gdyż jest on przeznaczony dla biura spadku.⁸¹

W orzeczeniu C 691/51⁸² Sąd Najwyższy wyjaśnił, że „sąd nie może uzależniać otwarcia i ogłoszenia testamentu od jego ważności pod względem formalnym i materialnym (...). Sąd (...) powinien dokonać otwarcia i ogłoszenia każdego dokumentu, który przedstawia się jako rozporządzenie ostatniej woli. Wyjątek od tej zasady zachodzi wtedy, gdy przedstawiony sądowi dokument już *prima facie* w sposób najzupełniej oczywisty, bez potrzeby przeprowadzania dochodzeń lub rozstrzygania kwestii prawnych, nie może być w ogóle uważany za testament, a więc np. gdy nie zawiera jakichkolwiek rozporządzeń na wypadek śmierci.”

Zdaniem S. Rejmana⁸³ nawet wówczas, gdy postanowienie odmawiające ogłoszenia testamentu uprawomocni się, „każdy zainteresowany będzie mógł powołać się na ten dokument jako testament w postępowaniu o stwierdzenie praw do spadku, gdyż w tym dopiero postępowaniu sąd władny jest ocenić jego charakter i ważność.”

Jeżeli został sporządzony protokół stwierdzający treść testamentu ustnego w trybie art. 952 § 2 k.c., to następuje normalne otwarcie i ogłoszenie tego testamentu. Jeżeli przed śmiercią testatora protokół ten nie został sporządzony, to treść testamentu ustnego ustala sąd w trybie art. 661—663 k.p.c. i protokół przesłuchania świadków testamentu ustnego przesyła do biura spadku. Taki protokół nie podlega otwarciu i ogłoszeniu, a przechowuje się go tak jak sam testament, tj. w kasie biura.

Jeżeli testament zostanie złożony sądowi spadku w toku sprawy o stwierdzenie nabycia spadku, to sąd sam dokona otwarcia i ogłoszenia i po uprawomocnieniu się postanowienia kończącego postępowanie w sprawie testament wraz z protokołem otwarcia i ogłoszenia przekaze do biura spadku (art. 653 k.p.c.).

Oryginału testamentu nie można wydać osobom zainteresowanym ani w toku postępowania spadkowego, ani po jego zakończeniu (§ 324 instr. sąd.). Wyjątek od tej zasady dotyczy cudzoziemców. Organom państwa, którego obywatelem był spadkodawca, może być wydany na żądanie oryginał testamentu, jeżeli nie przewiduje się dalszych czynności urzędowych w Polsce, a przy tym tylko pod warunkiem wzajemności (art. 1139 § 2 k.p.c.). O informacje co do stosowania zasady wzajemności można się zwrócić do Ministerstwa Sprawiedliwości (art. 1143 § 2 k.p.c.).

O dokonanych otwarciu i ogłoszeniu testamentu biuro spadku zawiadamia w miarę możliwości w sposób wskazany w § 94 regulaminu sądowego osoby, których rozporządzenia testamentowe dotyczą, wykonawcę testamentu i kuratora spadku.

Niezwłocznie po ogłoszeniu testamentu zapisobierca może żądać wykonania

⁸¹ Wyjaśnienie co do opłat — patrz „Nowe Prawo” nr 3/1956, str. 112.

⁸² „Państwo i Prawo” nr 1/52, str. 145.

⁸³ „Nowe Prawo” nr 1/62, str. 88.

zapisu w braku odmiennej woli spadkodawcy (art. 970 k.c.). Bieg trzyletniego terminu przedawnienia roszczeń uprawnionego z tytułu zachowku oraz roszczeń spadkobierców o zmniejszenie zapisów i poleceń rozpoczyna się od daty ogłoszenia testamentu (art. 1007 § 1 k.c.).

VI. OPŁATY SĄDOWE W POSTĘPOWANIU PRZED PAŃSTWOWYMI BIURAMI NOTARIALNYMI W SPRAWACH SPADKOWYCH

Dnia 20 czerwca 1967 r. weszła w życie ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 24, poz. 110), która uchyliła dotychczasowe przepisy o tych kosztach. Z mocy art. 49 tej ustawy dotychczasowe przepisy stosuje się nadal w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym wszczętych przed wejściem w życie ustawy — aż do ukończenia samodzielnej części tego postępowania.

Wysokość wpisów w poszczególnych rodzajach spraw została określona w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 czerwca 1967 roku (Dz. U. Nr 24, poz. 111), które weszło w życie wraz z ustawą. W uzasadnieniu projektu tego rozporządzenia wyjaśniono, że „od wniosków o wydanie postanowienia w przedmiocie zabezpieczenia spadku lub sporządzenia spisu inwentarza pobierana będzie opłata w kwocie 100 zł przewidziana w § 17. Opłata zaś za wykonanie takich postanowień w przypadkach, gdy czynią to pbn — określona została na kwoty od 100 do 500 zł (§ 37)”. W tymże uzasadnieniu wyjaśniono, że „Wprowadzona została (...) opłata w postaci 1/10 wpisu stosunkowego za zabezpieczenie praw osób zamieszkałych w Polsce lub obywateli polskich zamieszkałych za granicą, do spadku po cudzoziemcu (§ 42). Przepisy o kosztach sądowych z 1950 r. nie przewidują oddzielnej opłaty za te czynności. Obecnie pobiera się tylko opłatę w kwocie 100 zł związaną z wszczęciem postępowania spadkowego po cudzoziemcu”.

Zarówno z treści rozporządzenia, jak i z uzasadnienia jego projektu wynika, że opłaty w postępowaniu o zabezpieczenie spadku lub o dokonanie spisu inwentarza zostały zróżnicowane w zależności od tego, czy chodzi o czynności orzekające biura notarialnego, za które pobiera się wpis stały z § 17 rozp. — niezależnie od tego, czy wniosek dotyczy spadku po cudzoziemcu, czy po obywatelu polskim — czy też o czynności wykonawcze, za które pobiera się wpis określony w § 37 lub w § 42, ale tylko wtedy, gdy biuro notarialne będzie samo wykonywać swoje postanowienie o zabezpieczeniu spadku bądź o dokonaniu spisu inwentarza.

Wspomniałem już, że biuro nie będzie pobierać za czynności wykonawcze opłaty notarialnej przewidzianej w rozporządzeniu Min. Sprawiedl. o opłatach za dokonanie czynności notarialnych. Komornik pobierze za te czynności opłaty na podstawie przepisów o taksie za czynności komorników.

Wprowadzony został wpis stały za nadzór biura notarialnego nad zarządkiem majątkiem spadkowym sprawowanym przez tymczasowego zarządcę, wynoszący 100 zł za każdy rozpoczęty rok wykonywania nadzoru (§ 38). Nie pobiera się opłat sądowych za nadzór biura notarialnego nad dozorem ustanowionym w toku wykonywania postanowienia o zabezpieczeniu spadku (§ 44 pkt 3).

Od wniosku o odebranie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku oraz o odebranie oświadczenia o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego należącego do spadku pobiera się wpis stały w wysokości 100 zł (§ 17). Jeżeli odbiera się oświadczenie o gotowości prowadzenia gospodarstwa rolnego równocześnie z oświadczeniem o przyjęciu spadku, to pobiera się tylko jeden wpis. Gdy oświadczenia te składa się oddzielnie, pobiera się 100 zł od każdego wniosku (§ 41). Zabezpieczenie spadku z urzędu podlega takim samym opłatom jak na wniosek (§ 37 ust. 2).

Nie pobiera się opłat sądowych od wniosku o otwarcie i ogłoszenie testamentu (§ 44 pkt 2 rozp.), a zapewne i od dokonania tej czynności z urzędu.

Od skargi na postanowienie bądź zarządzenie biura wniesionej na podstawie art. 630 § 2 k.p.c. oraz od zażalenia na postanowienie sądu wydane na skutek takiej skargi pobiera się połowę wpisu przypadającego od wniosku o wszczęcie postępowania (§ 18 ust. 1), a od rewizji pobiera się taki sam wpis jak od wniosku o wszczęcie postępowania.

W rozporz. Rady Min. brak przepisu, który by określał wysokość wpisu od skargi na czynności biura notarialnego w wypadkach, gdy wniosek o wszczęcie postępowania nie podlega opłacie (np. skarga na odmowę ogłoszenia testamentu). Z tego faktu można by wysnuć wniosek, że w takim wypadku również skarga nie podlega opłacie sądowej. Jednakże skoro od zażalenia pobiera się wtedy wpis w wysokości 50 zł (§ 17 ust. 2), to istniejącą w tym paragrafie lukę dotyczącą skargi na czynności biura notarialnego należy — moim zdaniem — wypełnić analogicznym stosowaniem tej samej opłaty, którą należy pobrać od zażalenia.

Od zażalenia na odmowę dokonania czynności notarialnej przez państwowe biuro notarialne, wnoszonego na mocy art. 33 prawa o notariacie, pobiera się wpis stały w kwocie 100 zł (§ 19).

Nie pobiera się opłaty sądowej od zarzutów na czynności komornika w toku wykonywania postanowienia o zabezpieczeniu spadku lub o sporządzenie spisu inwentarza, wnoszonych do biura notarialnego na mocy § 2 ust. 2 rozp. wyk., a zapewne i od zarzutów na odmowę dokonania przez komornika tych czynności (§ 43 pkt 4). Przepis zawarty w § 55 rozp. dotyczy skargi na czynności komornika dokonane w innych rodzajach postępowania spadkowego, nie dotyczących zabezpieczenia spadku lub spisu inwentarza.

VII. BIUROWOŚĆ

W celu rejestracji spraw spadkowych państwowe biura notarialne prowadzą repertorium Ns oraz skorowidz do tego repertorium według wskazówek zawartych w § od 256 do 267 instr. sąd. W skorowidzu uwidacznia się tylko spadkodawcę, a nie wnioskodawcę. Zakreślanie spraw w rep. Ns następuje w wypadkach wskazanych w § 305, 306, 307 i 309 instr. sąd.

Z mocy § 46 rozp. Min. Fin. z dnia 2 marca 1963 r. (Dz. U. Nr 12, poz. 67) PBN jest obowiązane przysyłać właściwym organom finansowym pierwszej instancji: 1) odpisy testamentów wraz z protokołami otwarcia i ogłoszenia, 2) odpisy postanowień o zabezpieczeniu spadku, 3) odpisy postanowień nakazujących sporządzenie spisu inwentarza, 4) odpisy protokołów o spisaniu majątku ruchomego w trybie zabezpieczenia spadku, 5) odpisy zawiadomień osób, których dotyczy testament po otwarciu i ogłoszeniu testamentu i 6) odpisy zarządzeń o nakazaniu sprzedaży rzeczy ulegających szybkiemu zepsuciu.